

ARAŞTIRMA RAPORU 15

HUKUK EĞİTİMİ

Öğrencilerin Görüş
ve Deneyimleri

HUKUK EĞİTİMİ

Öğrencilerin Görüş
ve Deneyimleri

İLKE YAYINLARI: 232
ARAŞTIRMA RAPORLARI: 15
Hukuk Eğitimi: Öğrencilerin Görüş ve Deneyimleri

Araştırma Yürütücüsü & Yazar: Elyesa Koytak

Araştırmacılar: Enes Koru, Yüstra Muslu

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Katkıda Bulunanlar: Ahmet Sait Öner, Talha Erdoğmuş, Furkan Aktan, Ece Bengi Sağlamer Tüfekçioğlu

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2024

Koytak, E. (2024). *Hukuk eğitimi: Öğrencilerin görüş ve deneyimleri* (Araştırma Raporu 15/2024). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

ISBN: 978-625-8350-88-3

E-ISBN: 978-625-8350-89-0

DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/ar15>

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu araştırma raporu, Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) tarafından hazırlanmıştır. TODAM; adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek üzere düşünce ve strateji üretmektedir.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlamaz.

İçindekiler

Takdim	5
Temel Bulgular	6
Giriş	12
Eski Köprüler, Yükselen Sular: Hukuk Eğitimi ve Hukuk Mesleklerinin Durumu	13
Araştırmanın Amacı	18
Yöntem ve Örneklem	19
Derse Katılım	21
Bütüncül Eğitim	23
Akademisyenlerle İlişki	25
Mesleğe Hazırlık	27
Fakülte İmkanları	29
Ders Dışı Faaliyetler	31
Hukuk Nosyonu	35
Fakülteden Memnuniyet	38
Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı	41
Mezuniyet Sonrası	43
Öğrencilerin Eleştirileri	45
Sonuç	48
Öneriler	49
Kaynakça	52
Yazar Hakkında	53

Grafik ve Tablolar

Grafikler

Grafik 1. Ankete Katılan Öğrencilerin ve 2023-24 İtibariyle Türkiye’de Hukuk Öğrencilerinin Dağılımı	19
Grafik 2. Öğrencilerin Derse Katılımları	21
Grafik 3. Cinsiyete Göre Derse Katılım	21
Grafik 4. Sınıfa Göre Derse Katılım	22
Grafik 5. Üniversite Türüne Göre Derse Katılım	22
Grafik 6. Öğrencilerin Bütüncül Eğitim Durumları	23
Grafik 7. Cinsiyete Göre Bütüncül Eğitim	24
Grafik 8. Sınıfa Göre Bütüncül Eğitim	24
Grafik 9. Üniversite Türüne Göre Bütüncül Eğitim	24
Grafik 10. Öğrencilerin Akademisyenlerle İlişkileri	25
Grafik 11. Cinsiyete Göre Akademisyenlerle İlişkiler	25
Grafik 12. Sınıfa Göre Akademisyenlerle İlişkiler	26
Grafik 13. Üniversite Türüne Göre Akademisyenlerle İlişkiler	26
Grafik 14. Öğrencilerin Mesleğe Hazırlık Durumları	27
Grafik 15. Cinsiyete Göre Mesleğe Hazırlık	27
Grafik 16. Sınıfa Göre Mesleğe Hazırlık	27
Grafik 17. Üniversite Türüne Göre Mesleğe Hazırlık	28
Grafik 18. Öğrencilerin Ders Dışı Faaliyetlere Katılımı	31
Grafik 19. Ders Dışı Faaliyetlerin Planlanma ve Gerçekleşme Farkı	33
Grafik 20. Akademisyenlerin En Çok Vurguladıkları Unsurlar	35
Grafik 21. Öğrencilerin Gözünde Hukuk Nosyonu	36
Grafik 22. Hukuk Eğitimi Deneyimine Dair Kanaatler	38
Grafik 23. Hukuk Okumanın Tercih Edilirliği	39
Grafik 24. Aynı Fakültede Hukuk Okumanın Tercih Edilirliği	39
Grafik 25. Hukuk Okumakla Aynı Fakültede Okumak Arasında Tercih Edilirlik Farkları	40
Grafik 26. Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavına Dair Kanaatler	41
Grafik 27. Sınıfa Göre “HMGS Eleyici Olmalı” İfadesi	42
Grafik 28. Sınıfa Göre “HMGS Zorlayıcı Olacak” İfadesi	42
Grafik 29. Sınıfa Göre “HMGS’ye Özel Olarak Çalışacağım” İfadesi	42
Grafik 30. Öğrencilerin Hedefledikleri Meslekler	43
Grafik 31. Öğrencilerin Avukatlıkla İlgili Eğilimleri	44

Tablolar

Tablo 1. Öğrencilerin Fakülte İmkanlarına Dair Kanaatleri	29
Tablo 2. Üniversite Türüne Göre Fakülte İmkanlarını Yeterli Bulan Öğrencilerin Oranı	30
Tablo 3. Sınıfa Göre Ders Dışı Faaliyetlerde Bulunan Öğrencilerin Oranı	33
Tablo 4. Hukuk Nosyonu Denince Öğrencilerin En Çok Başvurdıkları İlk 20 Kelime	37
Tablo 5. Öğrenci Görüşlerinde En Sık Geçen Kodlar	46

Takdim

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Toplumsal adaletin tesisi, toplumsal refahın, insani değerlerin, insan haklarının ve demokrasinin temeli olarak değerlendirilebilir. Bu temelin inşasında en mühim yapı taşlarından biri hukuk uygulayıcılarının niteliğidir. Hukuk eğitiminin kalitesi ve etkinliği, bu büyük sorumluluğun yerine getirilmesinde belirleyici bir rol oynar.

Hukuk ve eğitim, toplumun bütününe çok yönlü biçimde etkileyen iki ayrı konu olmakla birlikte bu iki önemli alanın kesişiminde yer alan hukuk eğitimi de sayısız gündem ve tartışmaların zeminini oluşturmuştur. Hukuk eğitimi hem hukuk sisteminin hem de toplumsal gelişimin temel unsurlarından biridir. Yaşayan bir toplumun parçası olarak hukuk eğitimi de her geçen gün yeni tecrübeler kazanmakta ve kaçınılmaz bir şekilde dönüşmektedir.

Bu rapor, Dr. Öğr. Üyesi Elyesa Koytak tarafından akademik titizlikle yürütülmüş bir araştırmanın bulguları üzerinden bahsedilen dönüşümü inceliyor. Rapor en öz tabirle, Türkiye’de hukuk eğitiminin mevcut durumunu öğrencilerin görüş ve deneyimleri ışığında çeşitli parametreler üzerinden tespit ediyor.

İLKE Vakfı olarak, eğitim, iktisat, sivil toplum ve toplumsal meseleler üzerine yoğunlaşan çalışmalarımızın önemli bir parçasını hukuk alanı oluşturuyor. 2019’dan bu yana her yıl düzenli olarak yayımladığımız Hukuk İzleme Raporları ile Türkiye hukuk sistemini derinlemesine inceliyor; bu alanda sistematik veri üreten bağımsız yegane araştırma kuruluşu olmanın sorumluluğu ve gururunu yaşıyoruz. Çalışmalarımızda, resmî istatistiklerin zaman içindeki seyrini takip ederek uzman perspektifinden değerlendirmeler sunuyoruz.

Araştırma raporları, politika notları ve etkinliklerle hukuk alanındaki çalışmalarımızı derinleştirmeye devam edeceğiz. Bu raporun da Türkiye’de hukuk eğitiminin mevcut durumunu ve temel dinamiklerini anlamaya ve geliştirmeye yönelik somut katkılar sağlamasını temenni ediyoruz.

Temel Bulgular

Bu raporda hukuk öğrencileri nezdinde hukuk eğitiminin nasıl deneyimlendiği ve değerlendirildiği, anket araştırmasının bulguları üzerinden analiz edilmiştir. Bu anlamda çokça bahsi geçen hukuk eğitiminde reform ve yeni model tartışmalarında, daha önce pek yapılmamış şekilde empirik bir zemin sağlanmıştır. Bu kısımda, temel bulgular özet şeklinde verilecektir.

Hukuk eğitimi derse girmek, not almak ve sınav endeksli geçiyor.

Araştırmanın ilk bulgularından biri hukuk öğrencilerinin çoğunlukla derse gidip not almak şeklinde bir eğitim hayatı geçirdiğidir. Hukuk fakültesindeki derslerin çoğunda öğrenciden yazılı veya sözlü bir üretimde bulunması beklenmez. Ölçme ve değerlendirme sistemi sınav endeksli olup hukuk mesleklerinin gerektirdiği tartışma, müzakere, araştırmacılık, yenilikçilik, çözümcülük, sorumluluk gibi becerilerin somut ve kolektif bir şekilde gelişmesini sağlamaktan uzaktır.

Dilekçe yazma ve duruşma görme pratiği fakültede neredeyse hiç yer bulamıyor.

Bir avukatın meslek hayatı boyunca yapacağı iki şey varsa biri dilekçe yazmak, diğeri de duruşmaya katılmaktır. Anket bulgularına göre, hukuk öğrencilerinden 4 yıllık fakülte hayatında dilekçe yazmaları veya farazi duruşmaya dahil veya şahit olmaları neredeyse hiç istenmemektedir. Bu durum, tıp fakültesi mezunlarının 6 yıl boyunca hiç hasta görmeden mezun olarak hekimliğe başlaması gibidir. Oysa tıp fakültesinde son üç sene stajlarla geçer. Avukatlık stajının fakülteden sonraya bırakılmış olması, hukuk fakültesi deneyiminin pratikten tamamen uzaklaşmasına sebep olmuş görünmektedir.

Hukuk öğrencilerinin akademisyenlerle ilişkileri zayıf ve sınırlı.

Hukuk öğrencilerinin, fakültenin öğretim elemanlarıyla zayıf ve seyrek ilişki kurdukları bulunmuştur. Kitlesel ve kalabalık ölçekte yapılan hukuk dersleri, hoca-öğrenci ilişkisini ders anlatımı ve sınava girmekten öteye taşımamaktadır. Öğrenciler, meslek hayatında nasıl yol almaları gerektiği noktasında akademisyenlerden yeterince destek alamamaktadır.

Hukuk fakültelerinin akademik niteliği yeterli görülse de uygulamalı eğitim yetersiz.

Hukuk fakültelerinin akademik kadrosu, derslik kapasitesi ve kütüphane imkanları öğrenciler tarafından büyük oranda yeterli görülmektedir. Hukuk fakültelerinin en güçlü yanı bu bileşenlerdir. Ancak Erasmus anlaşmaları, hukuk dışında dersler ve farazi duruşma çalışmaları noktasında yetersiz gören öğrenciler çoğunluktadır. Fakültelerin mezun takip ağı, kariyer planlama ve staj için oryantasyon boyutları ise son derece baskın biçimde yetersiz bulunmaktadır.

Hukuk fakülteleri, piyasa karşılığı giderek azalan bir diploma sağlayan kuruma indirgenme riskiyle karşı karşıya.

Mevcut durum, öğrencilerin fakülte sonrasına kendi başlarına hazırlanmalarını tetiklemektedir. Bu noktada önemli bir bulgu hukuk bürolarında yaz stajı, kamu kurumlarında staj ve yabancı dil kursu gibi mesleğe girerken avantaj getirecek yolların daha 2. Sınıf öğrencilerinden itibaren yaygınlaştığıdır. Hukuk fakültesi, fakülte sonrası meslek piyasasına pratik ve somut açıdan hazırlamadıkça, piyasa karşılığı giderek azalan diplomayı sağlayan bir kuruma indirgenme riskini içermektedir.

Son yıllarda kalabalıklaşmış ve çeşitlenmiş olan hukuk eğitimi dünyası, mezunlarının meslek hayatına katkı sağlamayan fakültelerin itibar ve güç kaybetmesine sahne olacaktır.

Hukuk öğrencileri arasında güçlü bir sosyalleşme dinamiği mevcut.

Hukuk öğrencileri arasında esasen sosyalleşme dinamiği güçlüdür. Anket sonuçları öğrencilerin kulüplerde rol almak ve STK'larda çalışmak noktasında, fakültenin ders odaklı yapısının boş bıraktığı sosyal ilişkiler ve kolektif üretim anlamında güçlü şekilde bulduklarını gösterir. Bununla birlikte, hukukla ilgili yazı yazmak veya akademisyenlerin projelerinde görev almak, nadiren buldukları fırsatlardır.

Hukuk eğitiminde en çok soyut unsurlar ve temeller vurgulanıyor.

Öğrencilerin gözünde akademisyenler en çok yargının sorunlarını, kural ve ilkeleri, hukuk nosyonunu sıklıkla; buna karşı sözlü, yazılı, bilimsel ve dijital becerileri çok düşük oranda vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle, hukuk eğitiminde öğrencilerin izlenimlerine göre en çok vurgulanan unsurlar somut beceriler değil, becerilerin kaynağı olarak addedilen soyut unsurlar ve temellerdir. Öğrencilerin hukuk nosyonundan büyük oranda adalet ve hak gibi değerleri anladıkları; ayrıca hukuk nosyonu kavramının çağrışım dünyasının çok geniş olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin %69'u tekrar hukuk okumayı; %50'si tekrar aynı fakültede hukuk okumayı tercih edebileceğini söylüyor.

Hukuk okumaktan yana öğrencilerin çoğu memnundur. %69'u tekrar hukuk okumayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Ancak aynı hukuk fakültesini tekrar tercih edebileceğini söyleyenlerin oranı %50'dir. Devlet üniversitesi öğrencileri arasında aynı hukuk fakültesini tercih edeceğini söyleyenlerin oranları daha düşüktür. Hukuk eğitimi ve diploması, uzun vadede öğrenciler için avantajlar getirecektir ancak içinde buldukları fakültenin eksik ve açıklarına daha çok dikkat çekmektedir.

Hukuk öğrencilerinin eğitimle meslek ilişkisini düzenleyen kurumlara inancı düşük.

Hukuk öğrencileri arasında bu yıl ilk defa uygulanacak olan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı'nın eleyici olması gerektiği ortak bir kanaattir. Ancak sınavın yeterince zorlayıcı olmayacağı; bir anlamda amacını yerine getirmeyeceği noktasında da güçlü bir eğilim mevcuttur. Bu da hukuk öğrencilerinin, eğitimle meslek ilişkisini düzenleyen kurumlara inancının düşüklüğünü gösterir.

HMGS sonuçları hem öğrenciler hem de fakülteler için performans ölçümü sağlayabilir.

HMGS'nin içeriği nitelikli şekilde oluşturulursa öğrencilerin arasındaki performans farklılaşmasını yansıtabilecektir. Bunun için sınavın sadece test usulü değil, yazılı bir kısmının da olması gerekir. HMGS sonuçlarının fakülteler için de, mezunları üzerinden kendi yeterliliklerini görecekları bir ölçüme dönüşme ihtimali vardır. HMGS'nin ayrıca meslek hayatında avantaj getirecek bir ölçüm olarak karşılık bulması muhtemeldir.

Hukuk öğrencilerinin yaklaşık yarısı avukatlıkta ilerlemeyi hedefliyor.

Avukatlık gerçekten de hukuk mezunlarının çoğunun girdiği meslektir. Buna karşı %23'ü savcılık, %13'ü de hakimliği işaretlemiştir. Avukatlık yapmaları durumunda ise öğrencilerin toplamda %74'ü hangi kurumda olursa olsun ücretli avukatlık yapmayı öngörmektedir. Serbest avukatlığı işaretleyen %26 oranında öğrenci olsa da, bu öğrencilerin mezuniyetten sonra ne kadar kendi başlarına büro açabilecekleri şüphelidir.

Öğrencilerin hukuk eğitimine dair görüşleri uygulamalı eğitim eksikliği üzerinde yoğunlaşıyor.

Öğrenciler, anket araştırmasının açık uçlu son sorusuna yoğun bir tevccüh göstermiş ve görüşlerini uzun uzadıya paylaşmışlardır. Çoğu eleştirel olan bu görüşlerin odağında, uygulamalı eğitim eksikliği vardır. Derslerde işlenen konuların doktrin ağırlıklı, mevzuat odaklı, kitabi ve soyut kalmasından genel bir şikayet söz konusudur. Öğrenciler, derslerde teorik açıdan öğrendikleri hukuki bilgilerin pratikte nasıl çalışacağını, hangi somut durumlarda nasıl kullanılması gerektiğini fakültede görme ihtiyacındadır.

Mezuniyetten sonra serbest avukatlık yapmak isteyen erkek oranı kadın oranının iki katından da fazla.

Araştırmada kadın öğrencilerle erkek öğrenciler arasında bazı göstergelerde anlamlı farklar çıkmıştır. Kadın öğrencilerin derse gitme ve not alma sıklığı daha fazlayken erkek öğrenciler daha sık derslerde söz aldıklarını ifade etmiştir. Nitekim kadın öğrencilerin not ortalaması da daha yüksektir. Bununla birlikte erkek öğrencilerin, hukuk fakültesi deneyimlerini olumsuz değerlendirme eğilimleri daha güçlüdür. Mezuniyetten sonra kadınlara göre erkekler arasında akademisyenlik yapmak isteyen oranı daha fazla, hakimlik yapmak isteyen oranı daha azdır. Avukatlık yaptığı takdirde serbest avukatlık yapmak isteyen erkek oranı ise (%38) kadın oranının iki katından da (%17) fazladır.

Hukuk öğrencilerinin sınıf ilerledikçe, fakültedeki tedrisatın etkileşime açık olmayan yapısını daha çok içselleştirdiği görülüyor.

Araştırmada 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin hangi göstergelerde farklılaştığı incelenmiştir. Hukuk öğrencilerinin sınıf ilerledikçe, fakültedeki tedrisatın etkileşime açık olmayan yapısını daha çok içselleştirdiği tespit edilmiştir. Sınıf ilerledikçe hukuk öğrencilerinin derse katılımı düşmektedir ve dilekçe yazmak, farazi duruşmaya katılmak gibi fırsatlar artmamaktadır. Özellikle mezuniyete yaklaşmış olan 4. sınıf öğrencilerinin kariyer planlarını hocalarıyla istişare etme sıklığı, önceki sınıflara göre daha düşüktür.

Hukuk öğrencileri sınıf ilerledikçe sosyal ve mesleki etkinliklere daha fazla katılıyor.

Hukuk öğrencileri arasında öğrenci kulüplerine, STK'lara ve çalışma hayatına dahil olanların oranı sınıf ilerledikçe istikrarlı bir seyir arz eder. Yine hukuk öğrencileri zamanla fakülte dışı etkinliklere; staj ve yabancı dil kursu gibi mesleğe hazırlık güzergahlarına daha çok başvurmaktadır. Hukuk öğrencileri son sınıfa geldiklerinde fakülte deneyimlerine dair hem olumlu hem olumsuz anlamda daha net kanaatlere sahip olmaktadır.

Hukuk öğrencilerinin sınıf ilerledikçe mezuniyet sonrasına dair beklentileri gerçekçi bir noktaya geliyor.

Hukuk öğrencilerinin sınıf ilerledikçe mezuniyet sonrasına dair beklentileri gerçekçi bir noktaya gelmektedir. Avukatlıkta ilerlemeyi düşünenlerin oranı sınıf ilerledikçe artar. Avukatlık yapma biçimi olarak da bağlı avukatlığı düşünen oranı son sınıflar arasında önceki iki sınıfa göre yüksektir. Denilebilir ki 2. sınıfta hem fakülte ve hocalarına hem de mezuniyet sonrasına dair beklenti ve planları yüksek olan hukuk öğrencileri, son sınıfa geldiklerinde hem fakülte yıllarında neyi edine-mediklerinin hem de meslek piyasalarının gerçeklerinin daha çok farkındadır.

Hukuk öğrencilerinin sınıf ilerledikçe yetkinleşmesi sağlanmalıdır. Sınıf ilerledikçe öğrencilerin akademik, sosyal ve mesleki becerilerinin daha çok açığa çıkması gerekmektedir. Hukuk öğrencilerinin fakülteyi sadece diploma alınacak bir yer olarak değil, hayati önemde bir disiplinin, toplumsal sorumluluğun ve mesleki hünerin edinildiği bir yer olarak görmesi gerekir.

Vakıf üniversiteleri düşük kontenjanlarıyla daha etkileşimli bir eğitim sunarken, devlet üniversiteleri akademik kadro kalitesiyle öne çıkıyor.

Vakıf üniversitelerinde kontenjanların görece düşük olması, daha etkileşimli ve verimli bir tedrisat ortamı anlamına gelir. Ancak devlet üniversitelerinde de akademik kadro kalitesi ve yetkinliği yüksektir. Özellikle yazılı ödev hazırlama ve hocayla görüşme noktasında vakıf üniversitelerinde öğrencilerin, devlet üniversitelerine göre daha fazla fırsat bulduğu görülmüştür. Bununla birlikte kariyer planlarını istişare etme noktasında vakıf üniversitesi öğrenci anlamlı bir farka sahip değildir.

Mezuniyetten sonra serbest avukatlığı düşünen öğrenci oranı devlet üniversitelerinde; şirket avukatlığı düşünen öğrenci oranı vakıf üniversitelerinde daha yüksektir.

Hukuk dışında dersler ve Erasmus fırsatları noktasında vakıf üniversitelerinin yeterli görülme durumu daha yüksektir. Vakıf üniversiteleri ayrıca mezun takip ağı ve etkileşiminde, daha yüksek oranda yeterli görülmektedir. Mezuniyetten sonra serbest avukatlığı düşünen öğrenci oranı devlet üniversitelerinde daha yüksekken, şirket avukatlığını düşünen oranı vakıf üniversitelerinde daha yüksektir.

HUKUK EĞİTİMİ

Öğrencilerin Görüş ve Deneyimleri

Giriş

Bu rapor hukuk eğitimi üzerine yapılan kapsamlı bir anket araştırmasına dayanıyor. Hukuk eğitimi Türkiye’de çoğunlukla genel gözlemlere dayanan şekilde tartışılır. Hukuk fakültelerinde bir yenilenme ve dinamizm yaşanması gerektiği hemen herkesin ortak kanaatidir. Ancak bu kanaatler hukuk eğitiminin bizzat öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiğine ve öğrenci görüşlerine çoğunlukla dayanmaz. Bu araştırma, öğrencilerin fakülteden ne alıp ne verdiklerini keşfetmek üzere tasarlanmış bir anket yoluyla hukuk eğitiminin mevcut durumuna alternatif bir bakış sunmayı amaçlıyor.

“Eski Köprüler, Yükselen Sular” başlıklı ilk kısımda hukuk eğitimi ve hukuk meslekleri ilişkisinin güncel durumuna dair ilgili veriler kullanılarak genel bir çerçeve sunuyorum. Hukuk eğitimi ile meslek dünyası arasında eski köprüler artık iş görmüyor çünkü yükseköğretimin genişlemesi sayesinde takriben son yirmi yılda hem hukuk eğitimi alanı hem hukuk meslekleri alanı sosyodemografik bir çeşitlenmeye ve büyümeye sahne oluyor. Yapılması gereken, bu çeşitlenme ve büyüme ortamında hukuk eğitime dair gerçekçi bilgi ve perspektifi oluşturmak.

Akabinde gelen “Araştırmanın Amacı” ve “Yöntem ve Örneklem” kısımlarında araştırmanın yürütülme süreci ve teknik boyutlarını açıklıyorum. Araştırma bulguları sırasıyla Derse Katılım, Bütüncül Eğitim, Akademisyenlerle İlişki, Mesleğe Hazırlık, Fakülte İmkanları, Ders Dışı Faaliyetler, Hukuk Nasyonu, Fakülteden Memnuniyet, Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı, Mezuniyet Sonrası ve Öğrencilerin Eleştirileri başlıkları altında ayrıntılı şekilde verilmiştir. Böylece hukuk eğitime, meslekle ilişkisini temel alan bütüncül bir açıdan yaklaşmak istedim. Sonuç ve Öneriler kısmında ise temel ilkeler, fakülte, barolar, meslek dünyası ve diğer açılardan bazı öneriler ileri sürülmektedir.

Araştırmayı tasarlarken Av. Ahmet Sait Öner, Arş. Gör. Talha Erdoğan ve Av. Furkan Aktan’ın hukuk dünyasının içinden bakışları çok yardımcı oldu. Anketin uygulanma sürecinde Arş. Gör. Ece Bengi Sağlamer Tüfekçioğlu; veri kodlama ve görselleştirme aşamasında TODAM ekibinden araştırmacı Enes Kuru ile stajyer Yüstra Muslu emek verdiler. Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Dülger araştırmaya değer verip dostça sahiplendi ve anketin katılımcılara ulaşmasında desteğini sundu. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nur Kaman ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fethi Gedikli araştırmaya teveccüh gösterdiler ve yardımcı oldular. Elbette ankete katılan hukuk öğrencileri olmasaydı böyle bir araştırma da gerçekleşmezdi. Hepsine ziyadesiyle müteşekkirim.

Bu araştırmanın hem hukuk eğitime dair tartışmalara empirik bir perspektif hem de hukuk alanıyla ilgili daha ileri sosyolojik incelemeler için bir kalkış noktası oluşturmasını ümit ederim. Türkiye’de büyüyen ve çeşitlenen bir alan olan hukuk eğitiminde nicelikle birlikte niteliğin; zihinsel yatkinleşmeyle birlikte pratik yetkinleşmenin; teorik bilgi ve ilkelerle birlikte meslekî gelişimin sağlanması yargısının da daha etkili ve kapsayıcı şekilde işlenmesini; adalete erişimin yaygınlaşmasını ve sonuçta daha adil, müreffeh ve hakkaniyetli bir toplumsal hayatı sağlayacaktır.

Eski Köprüler, Yükselen Sular: Hukuk Eğitimi ve Hukuk Mesleklerinin Durumu

Türkiye’de hukuk eğitimi giderek çeşitleniyor. Çeşitlenmenin bir eksenini devlet-vakıf üniversite ayırımıyken, diğer eksenini “köklü” de denilen eski üniversiteler (ki bunların tamamı devlet üniversitesi) ile 2000 sonrasında, bilhassa 2008 sonrasında kurulan üniversiteler arasında oluşturuyor. Ayrıca coğrafi bir eksen olarak, İstanbul, Ankara, İzmir metropollerinde yoğunlaşan hukuk fakültelerine karşı Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da çok daha az sayıda hukuk fakültesinin varlığından bahsetmek gerekiyor. Üniversite türü, fakültenin kuruluş tarihi ve coğrafi konumu şeklindeki bu üç eksen hukuk eğitiminin içeriği, çıktıları, öğrenci hacmi ve kalitesiyle ilgili bir dizi başka boyutlarla da çapraz şekilde iç içe geçiyor.

Şüphesiz bu çeşitlenme kadar önemli olan bir husus da, hukuk eğitimiyle hukuk meslekleri piyasası arasındaki sancılı ilişki. Hukuk diplomasının ne ölçüde istihdam ve kariyer vadettiği artık ciddi bir mesele. 2023 sonu itibarıyla mevcut 75.849 hukuk öğrencisi, aktif olarak barolara kayıtlı 185.749 avukatın %41’ine tekabül ediyor. Son on yılda avukat sayısı iki katına çıktı. Hukuk mezunlarının çok büyük oranda avukatlık mesleğiyle iş hayatına girdiğini düşündüğümüzde, avukat sayısında son on yıldaki dramatik artışın bir süre daha devam edeceği çok açık. Hukuk fakültelerinin her yıl 16 bin civarında mezun verdiği güncel bağlamda, hukuk meslekleri piyasasının avukatlık şeridine sıkışmış bir yoğunluğa sahne olması, mesleğin itibar ve kazancına elbette etki ediyor. Avukatlık artık görece az sayıda kişinin girdiği, görece yüksek kazandığı bir meslek olmaktan çıkıyor, en azından yeni gelenlerin kariyer ve kazanç örüntülerine baktığımızda bu böyle. Temmuz 2024 itibarıyla Kariyer.net’teki avukat ilanları en düşük 38.100 TL ile en yüksek 137.500 TL arasında, ortalama maaşı 47.600 TL olan bir meslek koluna işaret ediyor. İstanbul Barosu’nun 2024 en az ücret çizelgesinde ise “avukatın yanında çalışan avukatlar” için aylık 35.000 TL ücret öngörülüyor.

Hem hukuk meslekleri mensupları arasında hem de dışında yaygın kanaat, mezun sayısının artmasıyla meslek piyasasında rekabetin de arttığı, ücretlerin düştüğü ve mesleğin değersizleştiği yönünde. Bu kanaat, meslek içinde ve dışında görülen, gözlemlenen ve duyulan tecrübelerle dayandığı için haklı bir kanaat hissini veriyor. Ancak genç avukatların iş bulamaması, buldukları işlerde düşük ücretlere ve güvencesizliğe mahkum olması, mesleği yeterince öğrenme ve yetkinleşme fırsatlarının onlara tanınmaması gibi temel şikayet bahisleri, mezun sayısından ziyade meslek piyasasındaki yerleşik ilişkilere, çıkarılara, hiyerarşilere ve alışkanlıklara işaret ediyor. Hukuk mezunlarının, hukuk mesleklerinin öteden beri vadettiği kazanç, itibar ve kariyer gibi toplumsal nimetlere eskisi kadar hızlı erişememesinin nedeni mezun sayısının artması değil;

Hukuk mezunlarının, hukuk mesleklerinin öteden beri vadettiği kazanç, itibar ve kariyer gibi toplumsal nimetlere eskisi kadar hızlı erişememesinin nedeni mezun sayısının artması değil; mezunları kapsayacak, onları nitelik ve becerilerine göre tasnif edecek, yetkinleşme imkanlarını tanıyacak meritokratik mekanizmaların meslek piyasasında olmaması.

mezunları kapsayacak, onları nitelik ve becerilerine göre tasnif edecek, yetkinleşme imkanlarını tanıyacak meritokratik mekanizmaların meslek piyasasında olmaması. Genç avukatların meslekte aradıklarını bulamamasını genç avukatların sayısıyla açıklamak yerine, mesleğin ve mesleğe hazırlayan fakülte'deki eğitimin onların gelişine hazırlıksız olmasıyla açıklamak gerekiyor. Ayrıca hukuk meslekleri piyasasında yüksek kazançlı işlerin dar çevrelerin dışına çıkmaması da bu durumun bir parçası.

Dolayısıyla Türkiye'de hukuk meslekleri meselesinin bir tarafı hukuk eğitimine, diğer tarafı meslek piyasasına bakıyor. Fakülte ve mezun sayısının artmasıyla esasen mesleğin dönüşmediğini ve fakat mesleğin dönüşümünün tetiklendiğini, eğitim ve piyasanın bu büyüme dalgasına hazırlıksız yakalandığını düşünüyorum. Genç avukatlar ücret, çalışma ortamı, kariyer, beceri gelişimi ve adalet duygusu gibi temel konularda mustarip ve şikayetçiye bunun nedeni onların sayıca artması değil, eğitim ve piyasa aktörlerinin sayıca artışa meritokratik ve düzenleyici mekanizmalara sahip olmadan hazırlıksız yakalanması, dahası halen daha bu mekanizmaları kurmakta atıl davranmasıdır. Hukuki işlerin dağılımında siyasi ve ekonomik zümrelerin tekelleşen varlığı da bu ataletle birbirini besler. Bu çerçevede beş alt başlıkta meseleyi açmak gerekiyor: Hukuk eğitiminin tek yönlü yapısı, uzmanlaşmanın olmaması, stajların verimsizliği, genç avukatların geçim sorunları ve büro sahipliği bakımından artan eşitsizlikler.

Fakülte. Öncelikle, hukuk eğitiminin içeriğinin halen kalabalık öğrenci kitlelerine kitabi ve tek yönlü bir aktarım olmaktan çıkamadığını görüyoruz. Büyük amfilerde verilen derslere devam zorunluluğu uygulanmamasının gerekçesi olarak öne sürülen kontenjan sayısının büyüklüğü, hukuk akademisyenlerinin dersleri kitabi ve tek yönlü sürdürmesini de meşrulaştırıyor. Elbette her fakültede veya her derste bu durum geçerli değil ancak hukuk müfredatının temelini oluşturan zorunlu dersler için hemen her yerde bu böyle. Oysa hem hukuk mesleklerinin gerektirdiği özellikler, hem de meslek piyasasının giderek çeşitlenen rekabetçi yapısı, kitabi bilginin aktarılmasından çok daha fazlasını; entelektüel ve mesleki becerileri yüksek hukukçular talep ediyor. Dilekçe yazmak, sözlü müzakere, sunum yapmak, etkileşim becerileri bu becerilerden akla ilk gelenler. Bir diğer ifadeyle, hangi hukuk mesleğini yaparsa yapsın bir hukuk mezununu iş hayatına atıldığı andan itibaren yoğun bir yazma, konuşma ve etkileşim kurma gereği bekliyor. Ancak fakülte'deki eğitimin kitlesel, kitabi ve tek yönlü yapısı bu becerileri ikinci plana atıyor; hukuk diploması almayı hukukçu olmanın sosyal statüsü ve kazancından başka hedefi olmayan bir aşamaya indiriyor.¹

Uzmanlık. İkinci olarak, hukuk meslekleri yetkinleşme ve uzmanlaşma gerektiren işler olarak halen daha tanımlanmış değil. Örneğin hekimlikte tıp fakültesinden sonra uzmanlık eğitimi hem hekim işgücünü branşlara ayırıyor hem de beceri gelişiminin bilfiil, görerek, iş üstünde ve yerinde gerçekleşmesini sağlıyor. Hukuk mesleklerinde uzmanlaşmanın tanımlanmamış ve kurumsallaşmamış olması, yeni mezunların hangi alanlarda, hangi işlerde yetkinleşerek geliyeceğini tesadüfe, sosyal ilişkilere, işe başlanan büronun ve işverenin özelliklerine ve yatkinliklerine bırakıyor. Barolarda verilen eğitimlerin de fakülte'deki eğitimin kitabi ve tek yönlü yapısından farklılaşmadığı bir bağlamda yeni mezunlar kendi aralarında meritokratik şekilde farklılaşmıyor. Bu durum, aynı zamanda hukuk hizmetlerinin kalitesini ve odağını da olumsuz anlamda etkiliyor.

Staj. Üçüncü noktayı esasen ilk iki noktanın kesiştiği yeri oluşturan staj süreci oluşturuyor. Fakülte'den hemen sonra yapılan avukatlık stajı bugün değersizleşmiş bir süreç olarak yaşanıyor. Staj boyunca maaş alamamak, fazla mesai yapmak, vasıfsız işlere koşulmak, en önemlisi de beceri

1 Fakülte boyutuyla ilgili ayrıntılı tespitler, bu raporun araştırma kısmında yer almaktadır.

ve yetkinlik kazanamamak genç avukatların sıklıkla dile getirdiği şikayetler. Bu şikayetlerin işaret ettiği boşluk ise, fakülte, baro ve hükümet üçgeninde temel aktörlerin avukatlık stajının yetkinleştirici ve ödüllendirici olma ihtimalini meslek piyasasına bırakmış olması. Fakülte, mesleğin gerektirdiği becerilerin stajda öğrenileceği varsayımıyla kendi tedrisî alışkanlıklarını sürdürüyor, barolar yanında staj yapılan kıdemli avukatların stajyer avukatlarla ilişkilerini ve ne kazandırdığını denetlemiyor, hükümetse avukatlık stajının ücretini ve çalışma ilişkilerini belirlemiyor. Stajın yarısının geçtiği adliye stajı ise çoğunlukla formalite olarak görülüyor. Bu süreç genç avukatların mesleğe hem değersizleştirilmiş şekilde girmesine hem de yargı alanının formalitelerle geçiştirilen bir alan olduğu varsayımını içselleştirmesine yol açıyor.

Adalet erişim. Dördüncü nokta ise, CMK ve Adli Yardım mekanizmalarının çoğunlukla genç avukatlar için mecbur kalınmış bir geçim kaynağı olarak görülmesi ve ödemelerin yetersiz düzeyde olması. Türkiye'nin son 20 yılda hukuk alanında gerçekleştirdiği önemli reformlardan olan bu iki mekanizma esasen toplumun hukuk hizmetlerine ve adalet erişimini sağlamak gibi vazgeçilmez önemde bir hedefe matuf. Ancak bu kıymetli hizmeti üstlenen avukatlar Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi'nin altında belirlenmiş bedellere mecbur kalıyor. Enflasyon nedeniyle toplumun avukatlık hizmetine erişiminin zorlaştığı güncel bağlamda bu iki mekanizmada hem biriken bir yoğunluk hem de yetersiz bir maddi karşılık söz konusu. Bu da doğrudan doğruya yargı ve adaletle ilgili politikaların konusu olması gereken bir mesele.

Büro sahipliği ve işçileşme. Beşinci ve önemli bir nokta ise meslek piyasasında tabakalaşmanın doğru şekilde bilinmesi ve oluşturduğu eşitsizliklerin azaltılması. Eskiden mesleğe yeni gelen bir avukat, bir süre bağlı çalıştıktan sonra kendi bürosunu açıp kıdemli meslektaşları gibi ilerlemeye ve kazanmaya başladılar. Şimdi artık bu yol giderek zorlaşıyor. Bağlı çalışmaya başlayan yeni avukatlar uzun yıllar sonra halen bağlı çalışmaya devam etmek zorunda kalıyor ve kronik şekilde ücretlileşiyor. Bu da esasen meslek kanununda geçen "serbest meslek" tanımından uzaklaşma demek. Bağlı çalışmaksa kendi içinde tabakalaşıyor: Yabancı şirketlere hizmet sunan büyük bürolarda İngilizce ve ofis ağırlıklı çalışmakla ceza dosyaları üstlenen butik bir büroda bağlı çalışmak aynı değil. İlki prestij ve itibar açısından ilk bakışta daha avantajlı görünse de çalışma ilişkileri ve kazanç bakımından zamanla daha stabil ve dar bir yola dönüşebiliyor. Her durumda büro sahibi olan, meslek piyasasında ve dışında tanınan işveren avukatla bağlı çalışan avukatlar arasında meslekle, kazançla, kariyerle ve tatminle kurdukları ilişki farklılaşıyor. Artık ne kazanç ne kariyer anlamında tek tip bir avukatlık var.

Barolar. Mevcut durumda baroya kayıtlı olmak her avukat için zorunludur ama bu zorunluluğun bir şekilde kalktığı takdirde birçok avukatın, tıpkı hekimlerle tabip odaları ilişkisinde olduğu gibi, baroya kayıtlı olmayacağını öngörmek zor değildir. Avukatlar nezdinde barolar mesleki becerileri besleyecek ortam ve işbirliklerini yeterince sağlamamaktadır, işveren-çalışan ilişkilerini denetlemekte son derece yetersizdir, siyasallaşmıştır ve avukatların haklarını aramaktan ziyade kendi içinde gruplaşma ve mikro-iktidar dinamiklerine teslim olmuştur. Elbette bu tür kanaatler gerçeğin hepsi değildir ama baskın ve yaygın olan kanaatlerin bu olması manidardır. Baroların her şeyden önce avukatların çalışma şartları, kariyer örüntüleri, avantaj ve dezavantajlarını derleyen ve tarayan veri setlerine sahip olması şart görünmektedir. Kendi mensuplarının sayısından başka nitelikli bilgiye sahip olmayan meslek örgütlerinin çözümün bir parçası olması zordur. Baroların nitelikli ve katmanlı bir şekilde avukatların durumunu bilen ve takip eden bir yapı olması durumunda, yukarıda sayılan noktalarda da aktif ve müdahil olmaları mümkün olacaktır.

Elbette bu altı noktadan daha fazlası da tespit edilebilir ve hukuk eğitimi ve meslekleri bahsinde analiz derinleştirilebilir. Ancak bu beş noktanın ortak şekilde işaret ettiği husus, hukuk eğitimi ile meslek piyasası arasındaki eski köprünün artık işlevsiz olduğudur. Bu işlevsizleşmenin nedeni grafiklerde de görüldüğü üzere hukuk mezunu sayısının hızlı artması değildir; hızlı artış sadece köprünün dar olduğunu açığa çıkarmıştır. Oysa köprü zaten dardır. Sayının az olduğu eski dönemlerde köprü işlevli gibi görünse de hukuk alanının genişlemesine ve demokratikleşmesine hazırlıklı bir köprü olmadığı artık açığa çıkmıştır.

Bugün gelinen noktada, 88 hukuk fakültesi toplumun hemen her tabakasından, her sosyal kökenden öğrencileri çekmektedir. Bu da hukuk mesleklerinin hiç olmadığı kadar yoğun şekilde sosyal hareketlilik arzu ve planlarına sahne olması demektir. Köprünün yeterli görüldüğü çünkü sayının az olduğu (mesela 1980 yılında sadece iki hukuk fakültesi mezun vermektedir) eski dönemlerde ailesi çiftçilik, işçilik veya esnafılık yapan öğrenciler meslek piyasasında ilerleyebilmiş ve avukatlık sayesinde yukarı doğru sosyal hareketlilik yaşamıştır. 1980'lerde veya 1990'larda mesleğe giren avukatlar arasında bu örüntüye uyan çok hikaye vardır. Ancak bugün hukuk eğitimi ve mesleklerinden beklenen sosyal hareketlilik kitlesel bir hal almıştır. Hukuk eğitiminin de meslek piyasasının da bu sosyal hareketlilik beklentisini karşılayacak mekanizmalara ihtiyacı olduğu açıktır.

Esasen üst düzey profesyonel meslekler her zaman ve hemen her ülkede sosyal hareketlilik sahnesidir. Türkiye'nin özgün bağlamı ise hekimlik, mühendislik, akademisyenlik gibi birçok profesyonel mesleğin son yirmi senede geç ama hızlı genişlemesine sahne olmasıdır. Bir diğer ifadeyle nüfusu öteden beri kalabalık ve genç ağırlıklı olmuş bir toplumun yükseköğretime ve yüksek öğretimle girilen üst düzey prestijli ve kazançlı mesleklere çok uzun bir zaman boyunca az erişmesi, bir talep birikmesine yol açmıştır. Son yirmi senede yaşanan yükseköğretimin genişlemesi ise bu talebi yoğun şekilde meslek piyasalarına taşımış; meslek piyasasındaki aktörler olarak meslek örgütleri, sendikalar, eğitim kurumları ve bu genişleme politikasına imza atan hükümet dahi buna hazırlıksız yakalanmıştır. Türkiye'de profesyonel meslekler geçmişten beri vadettiği toplumsal nimetlerle bugünkü hazırlıksızlığın arasındaki çelişkiyi genç mensuplarına, yeni mezunlara yaşatmaktadır.

Hukuk eğitimi ve meslekleri bu bağlamda nasıl ilerleyebilir? Hukuk eğitiminin, piyasanın talep ettiği hızlı modaları müfredatına dahil etmesi veya çok iyi seviyede İngilizce öğretiminin hukuk fakültelerinde esas alınması bir çözüm olur mu? Bir ölçüde evet; mesela finans sektörünün geliştiği bir ülkede finans okuryazarlığı, girişimciliği ve finans teknolojilerine hakim bir avukata ihtiyaç da artacaktır. Dolayısıyla finansla ilgili çıktıları olan bir hukuk eğitimi, mezunlarına piyasa şartları dahilinde bir avantaj sunmuş olacaktır. Fakat finans hukukçusu veya finans bilen avukat

yetiştirmek Türkiye'de hukuk eğitiminin ve mesleklerinin esas çözümü olabilir mi? Bu fikrin karşısında, hukukun doktrin, felsefe, gelenek ve nosyonunu vurgulayan, daha aristokratik ve piyasa karşıtı bir argümanın yükselmesi işten bile değildir ve haksız da sayılmaz. Ancak piyasa pragmatizmiyle mesleki elitizm arasında, günün gerekleriyle hukukun temelleri arasında kurulması muhtemel ikilikler sanırım meseleyi çözmeye yaklaşamaz.

Türkiye'de profesyonel meslekler geçmişten beri vadettiği toplumsal nimetlerle bugünkü hazırlıksızlığın arasındaki çelişkiyi genç mensuplarına, yeni mezunlara yaşatmaktadır.

Hukuk eğitimi ve meslekleri, belki geçmişte hiç olmadığı kadar farklı ve dezavantajlı sosyal kökenlerden öğrencilerin ve mezunların kitlesel halde sosyal hareketlilik beklentisinin yoğunlaştığı bir alan olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde ancak doğru ve toplumsal bir çözüm üretilebilir. Türkiye’de meritokrasi olduğu inancını beslemeye devam eden az sayıdaki kurumsal filtreden biri olan merkezî yerleştirme sınavında görece başarılı olan hukuk öğrencileri (hukuk fakültelerine girişte sıralama barajı 2024 itibarıyla 125 bindir), ister devlet ister vakıf, ister kalabalık ister az kontenjanlı fakültele girsinler, emek ve gayretleriyle fakülte sürecini geçirmeleri, staj yapmaları ve meslekte ilerlemelerini mümkün kılacak bir perspektifi hak ederler.

Yoklamanın alınmadığı, sınavların fotokopi notlarla geçildiği, tartışma ve müzakere kültürünün olmadığı, mesleki becerilerin unutulduğu bir fakülte süreci her sene hukuk fakültelerine kayıt yaptıran 16 bin öğrencinin fakülte sürecini hak ettiğinden değersiz geçirmesine neden olmaktadır. Stajlar ve meslek piyasasındaki ilişkiler de bu değersizliği pekiştirmekte, meslekle pragmatik bir ilişki kurmayı mecbur kılmakta, bu da yargı denince akla gelen bir dizi sorunun esasen içselleştirilmiş yatkınlıklar düzeyinde köklenmesini beraberinde getirmektedir. Oysa toplumun ihtiyaç duyduğu şey, hukuk eğitimi ve mesleklerinin adil ve hakkaniyetli bir sosyal hareketlilik imkanı sunarken, aynı zamanda kaliteli ve erişilebilir bir hukuk hizmetini sunacak meslek mensuplarını yetiştirebilmesidir.

Araştırmanın Amacı

Hukuk eğitimi Türkiye’de hukukun politik bir alan olmasının da etkisiyle öteden beri tartışılan, eleştirilen ve reform yapılması gereken bir konu olagelmıştır (Akıncı, 2001; Ansay, 1969). Son dönemde bu tartışmaların odağına hukuk fakültelerinin ve mezunlarının sayısının hızla artması yerleşmiştir. Adalet Bakanlığından baro yönetimlerine hukukla ilgili hemen her kurumsal aktör, hukuk eğitiminde artan kontenjanlar nedeniyle kalitenin düştüğünden şikayetçi görünmektedir (Erdem, 2021). Yükseköğretimin genişlemesiyle sayısı artan hukuk mezunu işgücünün niteliğinin de çeşitlilik arz ettiği söylenmektedir.

Literatürde bu durumun birçok nedeni sayılmaktadır. Öğretim elemanı sayısının yetersizliği, temel hukuk derslerine fazla yer verilmesi, taktir metodunun baskın olması, analitik düşünme ve felsefe eksikliği, kitlesel eğitimin kitabi ve teorik kalması, test sınavı yapmanın mecburiyete dönüşmesi, mevzuat ve doktrin odaklı bir müfredat olması, mesleki pratiklere ve becerilere yeterince yer verilmemesi, öğrencilerin aktif katılımına önem verilmemesi, stajın fakülte sonrasına bırakılması bu eleştirilerin öne çıkanlarıdır (Akyol, 2021; Atar, 2018; Atasoy vd., 2020; Ataş vd., 2018; Başözen & İyiler, 2010; Gözler, 2008; Kılıç, 2013, 2017; Özen, 2018; Uyumaz & Erdoğan, 2015).

Benzer şekilde, 2019 tarihli Yargı Reformu Strateji Belgesi’nde “Hukuk eğitiminin niteliğinin artırılması için yeni bir model” kurulması gerektiği ifade edilmiştir (Adalet Bakanlığı, 2019). Temel öneri, hukuk eğitiminin niceliksel artışı bağlamında niteliksel seviyesini yukarı çıkarmak; bunun için de hukuk eğitiminden hukuk mesleklerine giden süreçte pratik hazırlık ve yetkinleşme süreçlerinin derinleştirilmesidir.

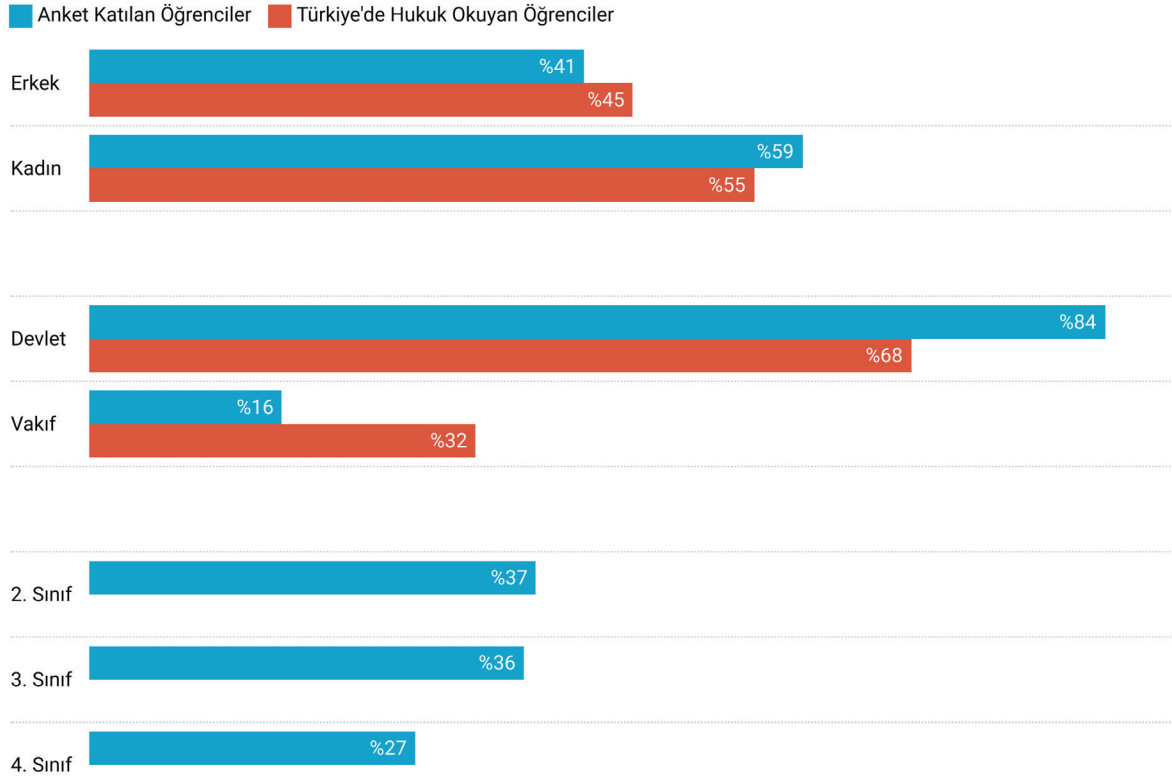
Ancak bunun için öncelikle hukuk fakültesi deneyiminin öğrenciler nezdinde nasıl geçtiğinin tespit edilmesi gerekir. Hukuk fakültelerinin müstakbel hukukçulara ne kazandırdığı ve nasıl değerlendirildiği hayati önemde bir konudur. Literatürde hemen hepsi hukuk akademisyenleri tarafından yapılan eleştirel tespitlerin, hukuk öğrencileri nezdinde nasıl karşılık bulduğu araştırılmaya değerdir. Hukuk öğrencilerinin fakülte yıllarını nasıl geçirdiği, derse katılım biçimleri, hem müfredattan hem fakültenin sosyal hayatından ne edindiği, ne kadar aktif katılım ve gelişim fırsatı bulduğu keşfedilmesi gereken bir olgudur.

Bu amaçla hukuk öğrencilerine yapılan ve bu raporda temel bulguları sunulan anket, öğrencilerin somut fakülte deneyimlerinin, bir diğer ifadeyle öğrencilik hayatlarında neyi ne sıklıkla yaptıklarının; fakülteyle kurdukları ilişkinin ve fakülteden sonrasına dair eğilimlerinin çeşitli soru modülleriyle, gönüllü katılım temelinde ve bilimsel bir prosedürle ölçülmesini içerir. Bu sayede araştırma hukuk öğrencisi olmanın katmanlı ve çok boyutlu yapısını empirik şekilde açığa çıkarmayı hedefler. Yukarıda kısaca anılan eleştirel literatürü somut verilerle ilerletmeyi amaçlar ve en önemlisi, Türkiye’de hukuk fakültelerinin her zaman daha nitelikli hukukçular üretmesine gidecek yolda katkı sunmaya matuftur.

Yöntem ve Örneklem

Hukuk eğitiminin öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiği ve değerlendirildiğini keşfetmek adına bir saha araştırması yapılmıştır. Bu amaçla geliştirilen 25 soruluk anketin farklı hukuk fakültelerinde uygulanması için İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun onayı alınmıştır. Anket hukuk fakülteleri dekanlıklarının da izin ve destekleriyle farklı öğrenci gruplarına 15 Mayıs-15 Temmuz 2024 tarihleri arasında ulaştırılmıştır. Araştırmada herhangi bir kişisel veri istenmemiştir.

Anket tasarımında iki hukuk fakültesi öğretim üyesi, iki 10 yıl üstü kıdemli avukat, iki hukuk fakültesi son sınıf öğrencisinin görüş ve önerileriyle soru modülleri hazırlanmış ve geliştirilmiştir. Ankette derse katılım, bütüncül eğitim, akademisyenlerle ilişki, mesleğe hazırlık, fakülte imkanları, ders dışı faaliyetler, hukuk nosyonuna dair görüşler, fakülteden memnuniyet, hukuk mesleklerine giriş sınavı, mezuniyet sonrasında dair planlar ve son olarak hukuk eğitimine dair öğrencilerin görüş ve deneyimleri sorulmuştur. Bu soru modülleriyle hukuk eğitiminin hem içsel yapıları hem de sosyal yapıları açığa çıkarılmak istenmiştir. Hukuk eğitimine dair literatürün işaret ettiği tartışılabilir konular kapsamıştır.

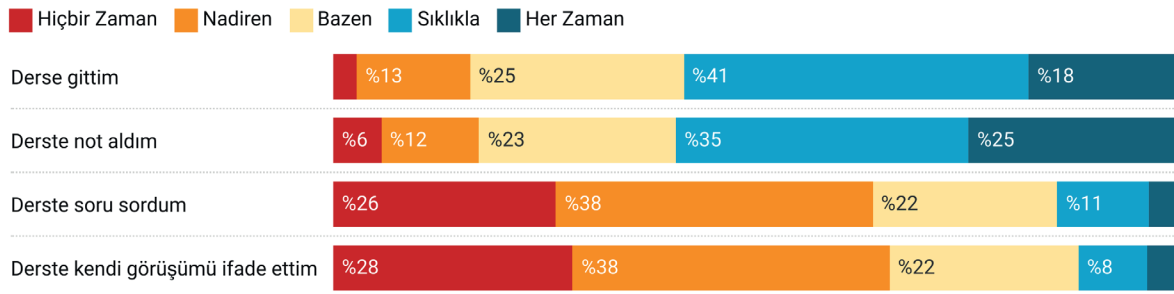
Grafik 1. Ankete Katılan Öğrencilerin ve 2023-24 İtibariyle Türkiye'de Hukuk Öğrencilerinin Dağılımı

Ankete katılan hukuk öğrencilerinin dağılımı tabloda görüldüğü gibidir. Cinsiyet ve üniversite türü bakımından, evrenle uyumlu bir şekilde kotaların dolması gözlemlenmiştir. 2024 itibarıyla Türkiye’de 75.728 hukuk öğrencisi kayıtlı görünmektedir. Ankete katılan öğrencilerse 4 farklı devlet üniversitesi ve 3 farklı vakıf üniversitesiyle sınırlıdır. Esasen daha fazla fakülteden katılım gerçekleşse de, az sayıda öğrencisinin ankete katıldığı fakülteler araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırmanın amacı belli bir hukuk fakültesini ölçmek olmadığı için öğrencilerin kayıtlı olduğu hukuk fakülteleri üniversite türüne göre tasnif edilmiştir. Ankete katılan 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerin cevapları analiz edilmiştir. Ankete katılan öğrencilere yöneltilen sorular, “bu dönem” ifadesini içerdiği için 2023-24 Bahar dönemi temelinde cevaplar alınmıştır. Ankete toplamda 432 öğrenci katılmış olsa da 1. sınıf öğrencilerinin cevapları, eksik veya tutarsız ifadeler ve doğrulanmamış katılımcılar çıkarıldığında 352 öğrencilik bir örneklem halihazırda analiz edilmiştir.

Bu raporda, ankette elde edilen temel bulgular ve göstergeler sunulacaktır. Soru modüllerinin çoğunda 5’li likert ölçeği formatında cevaplar alınmıştır. Cevaplar ilk dört modülde “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla” ve “Her zaman” şeklindedir. Kanaat ve tutum ölçmeye yönelik sonraki sorularda ise “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle katılıyorum” şeklindedir. Cevaplar 1-5 arası puanlara dönüştürülerek analiz edilmiştir. 352 öğrencinin not ortalamasının normal dağılıma uygun olduğu gözlemlenmiştir. Bu raporda bulgular deskriptif düzeyde yorumlanmış olsa da yeri geldiğinde cinsiyet, sınıf ve üniversite türü bakımından istatistik açıdan anlamlı bir farklılaşma varsa belirtilmiştir.

Derse Katılım

Hukuk öğrencilerine ilk olarak derse katılımlarıyla ilgili ifadeler sorulmuştur. Öğrenciler anketi doldurdıkları 2024-24 Bahar döneminde bu ifadeleri ne sıklıkla yaptıklarına cevap olarak “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla” ve “Her zaman” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Verilen cevaplar 1-5 arasında sayısal değerlere dönüştürülerek ortalama puanlar hesaplanmıştır. Dört ifadenin Cronbach alfa değeri 0,778 olup kendi içinde yüksek bir tutarlılığa sahiptir.

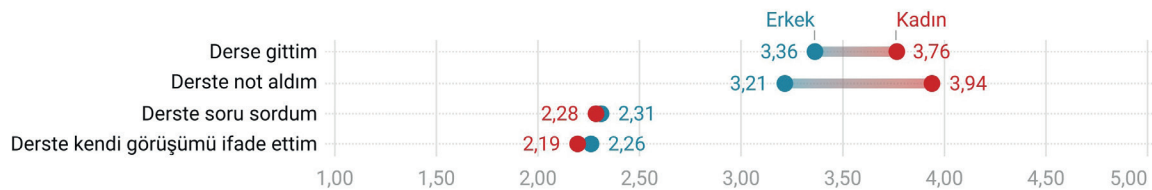
Grafik 2. Öğrencilerin Derse Katılımları

Not: “Hukuk fakültesinde bu dönem aşağıdakileri ne sıklıkla yaptınız?” sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

Toplamda derse gittim ve derste not aldım ifadelerinde “Sıklıkla” ve “Her zaman” seçeneklerinin yüksek oranda olması dikkat çekicidir. Bazı hukuk fakültelerinde devam zorunluluğunun olması, bilhassa öğrenci mevcudunun yüksekliği derse gitme durumunu zayıflatsa da ankete katılan öğrenciler derse gitmek ve not almak noktasında sıklıkla ve her zaman seçeneklerini daha çok işaretlemiş görünmektedir. Bu da hukuk fakültesinde öğrenci devamlılığın olumlu düzeyde olduğunu gösterir.

Bununla birlikte, öğrencilerin derste soru sorma ve kendi görüşünü ifade etme sıklığı açık bir şekilde düşüktür. Bu iki ifadenin ortalaması “Nadiren” ve “Bazen” seçenekleri arasındadır. Ders müfredatının yoğunluğu, öğrenci sayısının çokluğu, akademisyenlerin tek yönlü ders anlatma alışkanlığı gibi nedenler bu durumun sebepleri olabilir. Hukuk öğrencileri, bu ilk dört ifadenin puanları birlikte değerlendirildiğinde, derse gitme ve dinlediği ders içeriğini not alma noktasında geri kalmazken, ders boyunca söz alarak etkileşimde bulunma noktasında pasif görünmektedir.

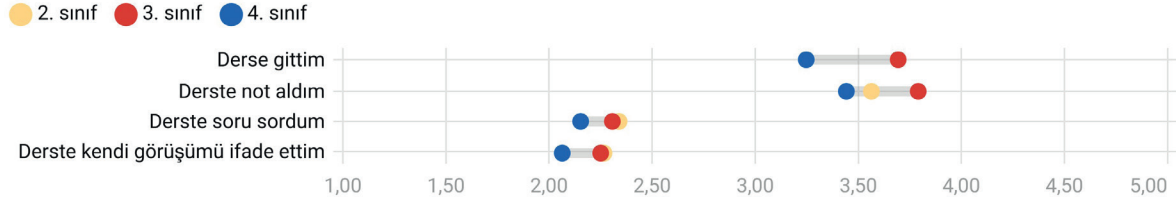
Kadın öğrenciler erkeklere göre daha fazla derse katılım sağlıyor.

Grafik 3. Cinsiyete Göre Derse Katılım

Derse katılım durumu cinsiyetler arasında ilginç farklar içerir. İstatistiki analizde, cinsiyet farklarının t-testi anlamlı çıkmıştır. Kadın öğrencilerin derse gitme (3,76) ve derste not alma puanları (3,94) erkek öğrencilerden daha yüksektir. Ancak diğer yandan, soru sorma ve kendi görüşünü ifade etme puanları daha düşüktür. Kadın öğrencilerin bu anlamda hukuk eğitimindeki tek yönlü ve düşük etkileşimli ders yapısına daha fazla maruz kaldıkları söylenebilir. Ancak kadın öğrencilerin not ortalaması (2,8) erkek öğrencilerden (2,7) az da olsa daha yüksektir ve yapılan t-testinde bu fark anlamlı çıkmıştır.

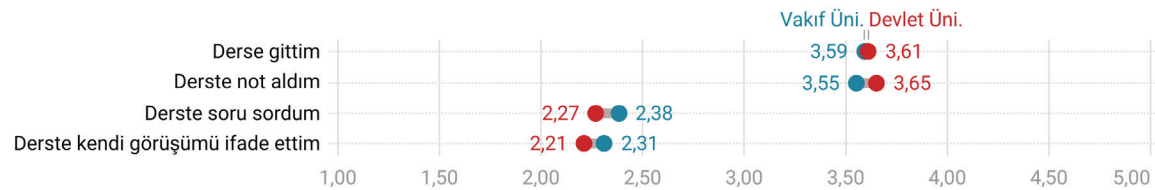
Son sınıfta derse katılım düşüş gösteriyor.

Grafik 4. Sınıfa Göre Derse Katılım

Derse katılımında sınıflar arasındaki farklara bakıldığında ise, 4. sınıf öğrencilerin her ifadede en düşük puana sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu durumun bir nedeni son sınıf derslerinde devam mecburiyetinin daha düşük aranmasıdır. Bir diğer neden, öğrencilerin son sınıfa gelene kadar derslerden geçmek ve başarılı olmak için derse sıklıkla veya her zaman gitmenin gerekli olmadığını içselleştirmiş olmalarıdır. Önemli bir husus da, derste soru sorma ve kendi görüşünü ifade etme puanlarının sınıf geçtikçe düşmesidir. Bir diğer ifadeyle hukuk öğrencileri fakülte yıllarında ilerledikçe etkileşimsiz ders yapısını daha çok içselleştirmiş görünmektedir.

Vakıf üniversitesi öğrencileri derste kendini kısmen daha çok ifade ediyor.

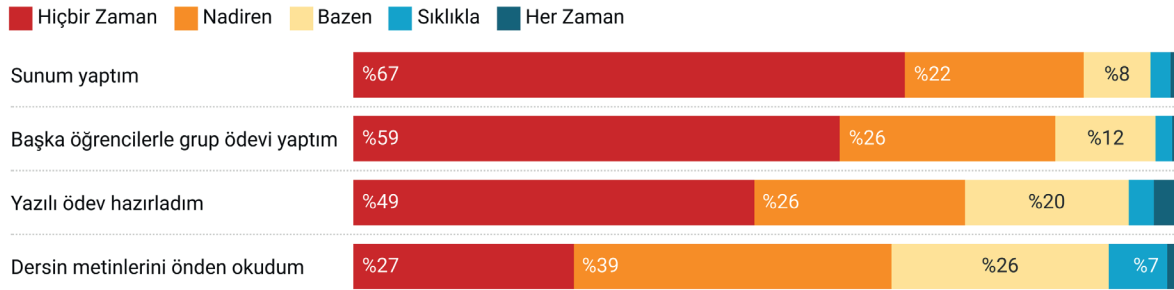

Grafik 5. Üniversite Türüne Göre Derse Katılım

Üniversite türüne göre baktığımızda ise, devlet üniversitesi öğrencilerinin derse gitme ve not alma puanlarının yüksek; soru sorma ve kendi görüşünü ifade etme puanlarının ise düşük olduğu görülmektedir. Vakıf üniversitelerinde kontenjanların görece düşük olması az bir farkla da olsa dersleri daha etkileşimli kılıyor olabilir. Yine de derse katılımı ile ilgili bu dört ifadede de devlet-vakıf farkının çok düşük olduğunu belirtmek gerekir.

Bütüncül Eğitim

Hukuk öğrencilerine yazılı ödev yapma, sunum yapma, dersin metinlerini önden okuma ve başka öğrencilerle birlikte ödev yapma sıklıkları Derse Katılım sorularında olduğu gibi “Hiçbir zaman” ile “Her zaman” arasında 5 seçenekte sorulmuştur. Bütüncül Eğitim soruları hukuk eğitiminin sadece dersi dinlemeyi ve sınavlara girmeyi değil; metin üretimi, sözlü beceriler, derse hazırlanma ve akranlara birlikte çalışmayı da içerip içermediğini ölçer. Böylece hukuk eğitiminin sınıf dışında nasıl pekiştiğini görmek amaçlanmıştır. Dört ifadenin Cronbach alfa değeri 0,671 olup “dersin metinlerini önden okudum” ifadesi çıkarılınca 0,731’e yükselmektedir.

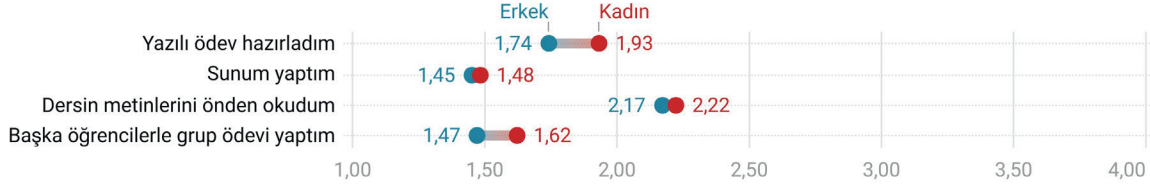
Grafik 6. Öğrencilerin Bütüncül Eğitim Durumları

Not: “Hukuk fakültesinde bu dönem aşağıdakileri ne sıklıkla yaptınız?” sorusuna verilen cevaplar gösterilmektedir.

Hemen belirtmek gerekir ki bütüncül eğitim noktasında hukuk öğrencilerinin ortalama puanları son derece düşük olup, “Hiçbir zaman” ve “Nadiren” seçenekleri baskın görünmektedir. Derse gitmek ve not almak noktasında aktif görünen hukuk öğrencileri, esasen ders içeriğinin de daha sağlıklı ve kalıcı şekilde içselleştirilmesini sağlaması beklenen bütüncül eğitim pratiklerinden çok uzak kalmaktadır. Yazılı ödev vermek, sunum yaptırmak gibi pedagojik yöntemlerin, kalabalık öğrenciler ve çok sayıda dersi olan akademisyenler için zor olduğu söylenebilir.

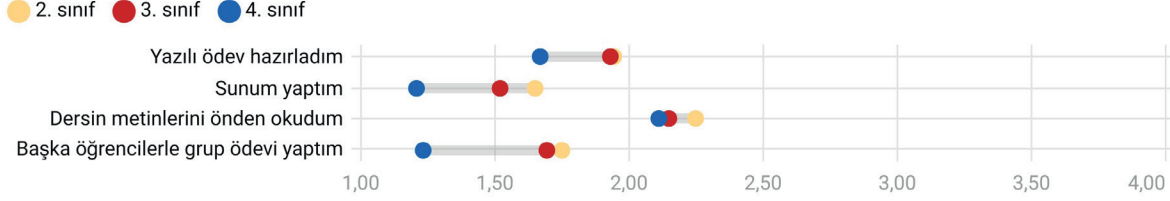
Ancak meslek hayatı boyunca baskın biçimde yazılı ve sözlü ifade kapasitesini kullanacak olan müstakbel hukukçuların fakülte yıllarının, bu becerilerin gelişimi açısından zayıf geçmesi son derece olumsuz bir durumdur. Öğrencilerin derse gitmek ve sınavlara çalışmak dışında, aldıkları hukuk eğitimiyle proaktif ve üretici şekilde ilişki kurma imkanlarının zayıf olduğuna işaret eder. Yazılı ve sözlü üretimin düşük olması, hukuk eğitiminde ölçme ve değerlendirmenin de sınavlardan ibaret olmasını beraberinde getirir. Bu durumda hukuk eğitimi, hukukun gerektirdiği tartışma ve yorumlama becerisini sadece sınavlarda ölçüyor demektir.

Kadın öğrenciler erkeklere göre kısmen daha fazla kendilerini geliştirebilecek ders içi faaliyetlerde bulunuyor.

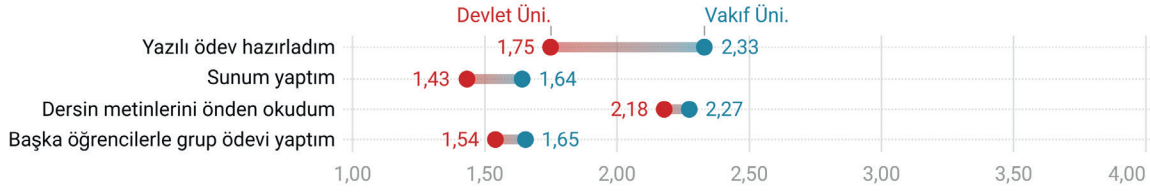
Grafik 7. Cinsiyete Göre Bütüncül Eğitim

Son sınıf öğrencilerinin derslerle ilişkisi zayıflıyor.

Grafik 8. Sınıfa Göre Bütüncül Eğitim

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin kendilerini geliştirebilecek akademik faaliyette bulunma imkanı kamu üniversitelerine göre daha fazla.

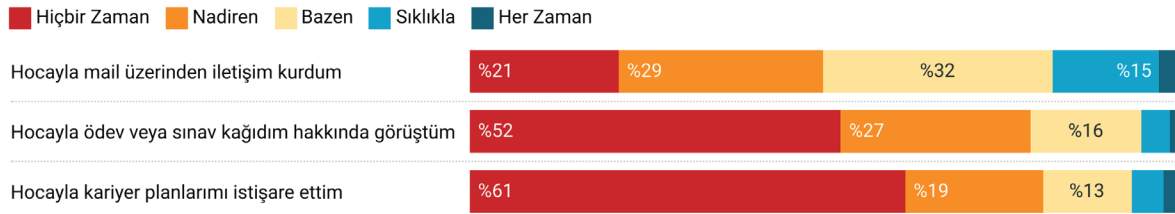
Grafik 9. Üniversite Türüne Göre Bütüncül Eğitim

İstatistik analizde, “dersin metinlerini önden okudum” ifadesi hariç diğer üç ifade için sınıf farklarının Anova testi, cinsiyet ve üniversite farklarının t-testleri anlamlı çıkmıştır. Cinsiyet farkı sunum yapmak ve metinleri önden okumak ifadelerinde çok küçük görünse de, yazılı ödev hazırlamak ve başka öğrencilerle birlikte ödev yapmak noktasında kadınların görece yüksek puan verdiği görülür. Benzer bir durum, vakıf üniversitesi öğrencileri için geçerlidir: Özellikle yazılı ödev hazırlama noktasında vakıf üniversitelerinde öğrencilerin, devlet üniversitelerine göre daha fazla fırsat bulduğu söylenebilir.

Derse Katılım sorularında olduğu gibi Bütüncül Eğitim konusunda da sınıf ilerledikçe puanlar düşmektedir. Oysa sınıf ilerledikçe hangi disiplin olursa olsun temel zorunlu dersler alınmış şekilde öğrencilerin daha odaklı, daha katılımcı ve daha üretken olması beklenir. Bunun aksine hukuk öğrencileri arasında 4. sınıflar dört ifade için de en düşük puanlara sahip görünmektedir. Bu da sınıf ilerledikçe hukuk eğitiminin ders ve sınav odaklı yapısının iyice daraldığını gösterir.

Akademisyenlerle İlişki

Hukuk fakültesi öğrencilerinin akademisyenlerle ilişkilerini ölçmek için üç ifade, 5 seçenekli şekilde sorulmuştur. İfadelerin ilki esasen hemen her üniversitede hocayla haberleşme, soru sorma veya randevu alma yolu olan mail üzerinden iletişim hakkındadır. İkincisi, ödev veya sınav hakkında görüşmekle ilgilidir. Hukuk fakültesinde ödev verilmesi sık rastlanan bir durum olmadığı için esasen vize veya final sınavlarının sonuçlarıyla ilgili geri bildirim almak veya itiraz etmek noktasında bu ifade anlam kazanır. Son ifade ise akademisyenlerle ilişkinin daha nitelikli bir boyutu olarak fakülte sonrası kariyer hayatına dair beslenme ve yönlendirilmeyle ilgilidir. Üç ifadenin Cronbach alfa değeri 0,737 olup yüksek bir iç tutarlılığa sahiptir.

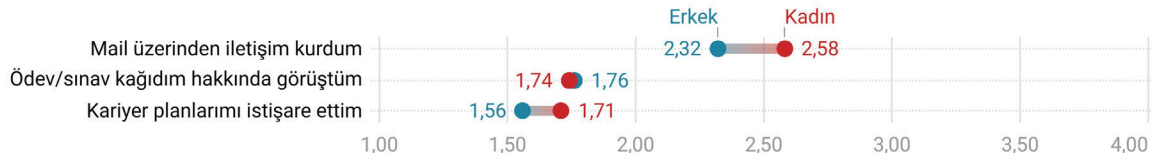

Grafik 10. Öğrencilerin Akademisyenlerle İlişkileri

Not: "Hukuk fakültesinde bu dönem aşağıdakileri ne sıklıkla yaptınız?" sorusuna verilen cevaplar gösterilmektedir.

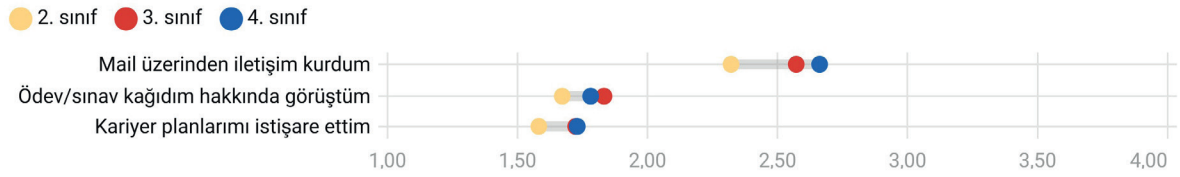
Akademisyenlerle ilişki kurma noktasında hukuk fakültesi öğrencilerinin bu üç ifadeye verdikleri puanlar düşüktür. Ödev/sınav hakkında görüşmek ve kariyer planlarını istişare etmek, Bütüncül Eğitim ifadelerinde olduğu gibi, "Hiçbir zaman" ile "Nadiren" seçenekleri baskındır. Hocayla mail üzerinden iletişim kurma durumu ise daha dengelidir. Şüphesiz akademisyenlerle iyi ve yapıcı ilişkisi olan ancak mail üzerinden iletişim kurma ihtiyacı hissetmemiş öğrenciler olabilir. Ancak ne olursa olsun hukuk öğrencilerinin akademisyenlerle zayıf ve seyrek bir ilişki kurduklarını söylemek mümkündür.

Kadın öğrenciler hocalarıyla daha çok iletişim kuruyor.

Grafik 11. Cinsiyete Göre Akademisyenlerle İlişkileri

Öğrencilerin eğitim yılı arttıkça hocalarla ilişkileri de gelişiyor.

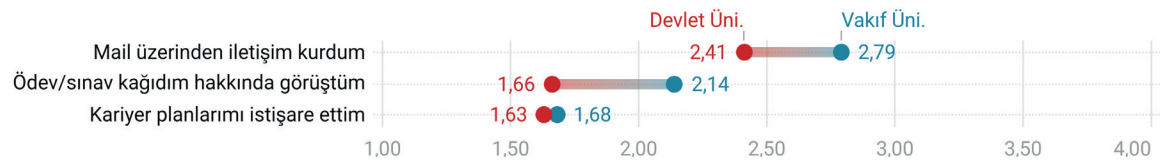

Grafik 12. Sınıfa Göre Akademisyenlerle İlişkiler

İstatistik analizde, “hocayla mail üzerinden iletişim kurdum” ifadesinde cinsiyet ve sınıf farklarının etkisi anlamlı çıkmıştır. Kadın öğrencilerin mail üzerinden akademisyenle iletişim kurma sıklığının ortalamasının üstünde olduğunu belirtmek gerekir. Derse Katılım kısmında soru sormak ve kendi görüşünü ifade etmek noktasında daha yüksek puana sahip olan erkek öğrencilerinse, küçük bir farkla da olsa hocayla ödev/sınav hakkında görüşme puanı yüksektir.

Sınıf bakımından, fakültede ilerledikçe hocayla mail üzerinden iletişim kurma sıklığı az da olsa artmaktadır. Bununla birlikte mail üzerinden iletişim kurmanın, en düşük yoğunluklu iletişim şekli olduğunu unutmamak gerekir. Özellikle mezuniyete çok yaklaşmış olan 4. sınıf öğrencilerinin kariyer planlarını hocalarıyla istişare etme puanlarının önceki sınıflardan farklılaşmaması dikkat çekicidir. Oysa kariyer planlarını istişare etme fırsatına en çok son sınıf öğrencileri muhtaçtır.

Vakıf üniversitesi öğrencileri hocalarıyla daha rahat iletişim kurabiliyor.

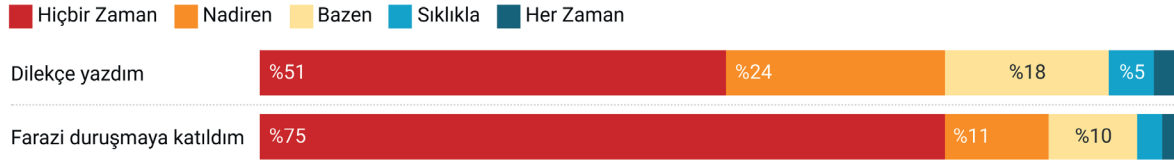

Grafik 13. Üniversite Türüne Göre Akademisyenlerle İlişkiler

İstatistik analizde üniversite farkı “hocayla mail üzerinden iletişim kurdum” ve “ödev/sınav kağıdım hakkında görüştüm” ifadelerinde anlamlı çıkmıştır. Bu tabloda ilginç bir durum da vakıf üniversitesi öğrencilerinin bu iki ifadenin cevaplarında dikkat çekici şekilde daha yüksek puana sahip olmasıdır. Vakıf üniversitesi öğrencilerinde de kariyer planlarını hocalarıyla istişare etme durumu düşüktür ancak ilk iki ifadede yüksek olması önemlidir. Bir önceki kısımda “yazılı ödev hazırladım” ifadesine de devlet üniversitesi öğrencilerine göre yüksek bir puan veren vakıf üniversitesi öğrencilerinin, ödev/sınav eksenli de olsa akademisyenlerle görece daha yakın bir ilişki kurma fırsatına sahip olduğu söylenebilir.

Mesleğe Hazırlık

Bütüncül Eğitim başlığında sorulan sözlü ve yazılı beceriler, kolektif öğrenme gibi boyutların yanı sıra, müstakbel hukukçuların doğrudan doğruya meslek hayatında karşısına çıkacak iki temel durum varsa bunlardan biri duruşmaya katılmak, diğeri ise dilekçe yazmaktır. Elbette avukatlar, bu iki temel durum dışında, örneğin müvekkille toplantı yapmak gibi birçok etkileşim durumlarına katılırlar ve bu durumların her biri kendine mahsus beceri ve kapasite gerektirir. Bu açıdan farazi bir müvekkille görüşme tecrübesinin fakültede yaşanıp yaşanmadığı da sorulabilir.

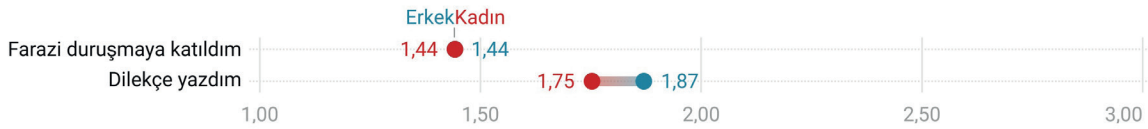

Grafik 14. Öğrencilerin Mesleğe Hazırlık Durumları

Not: "Hukuk fakültesinde bu dönem aşağıdakileri ne sıklıkla yaptınız?" sorusuna verilen cevaplar gösterilmektedir.

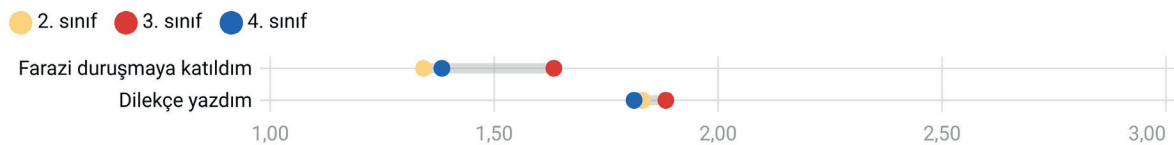
Ancak farazi duruşmaya katıldım ve dilekçe yazdım ifadelerine gelen cevaplar, bu iki temel durumun ötesinde başka şeyleri sormayı halihazırda lüks kılacak kadar düşüktür. Özellikle farazi duruşmanın ortalama puanı 1,45 olup buraya kadarki bütün ifadelerin en düşüğüdür. Ona en yakın olan, bütüncül eğitim boyutu olarak sorulan "sunum yaptım" ifadesidir (1,48). Bu iki ifadenin bu kadar düşük ve yakın olması manidardır çünkü duruşma olgusu, doğrudan sözlü ifade becerilerini ve sunum yapmayı içerir.

Hukuk fakülteleri mesleki pratiklerde yetersiz kalıyor.

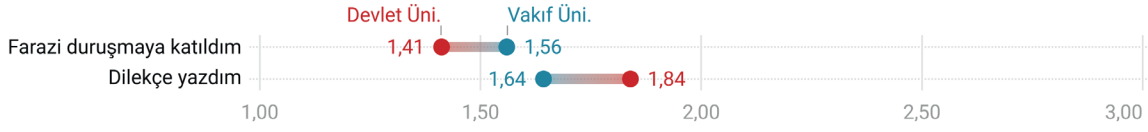
Grafik 15. Cinsiyete Göre Mesleğe Hazırlık

Fakültenin son yılında uygulamalı eğitimler artması beklenirken böyle bir durum gerçekleşmiyor.

Grafik 16. Sınıfa Göre Mesleğe Hazırlık

Hem devlet hem de vakıf üniversiteleri mesleğe hazırlıktaki pratikleri öğrencilere sunamıyor.

Grafik 17. Üniversite Türüne Göre Mesleğe Hazırlık

Denilebilir ki hukuk fakültesi öğrencileri ister avukat ister hakim veya savcı olsunlar, meslek hayatları boyunca mutlaka yapacakları bir iş olan duruşma ortamını farazi de olsa görmek ve deneyimlemek anlamında fakülte yıllarında son derece düşük şansa sahiptir. Bu bir tıp fakültesi öğrencisinin, hiç hastaneye girmeden mezun olmasına benzetilebilir. Nasıl ki tıp fakültesinin son üç senesi poliklinikte her branşta belli bir süre de olsa stajlarla geçiyorsa, hukuk fakültesinde de en azından belli dosya türlerinin, vakaların ve konuların hem yazılı (dilekçe, iddianame, karar vs. yazmak) hem de sözlü (duruşma) becerilerin gelişiminin pratik ve fiilen sağlandığı ortam ve derslerin olması gerekir.

Cinsiyet, sınıf ve üniversite farklarının bu iki ifadenin puanlarında birbirinden ayrıışmaması dikkat çekicidir. İki ifadenin Cronbach alfa değeri 0,501 olup, istatistiksel analizde herhangi bir bağımsız değişkene göre anlamlı bir fark ikisinde de bulunmamıştır. Özellikle sınıf ilerledikçe bu tür fırsatların artması beklenirken anlamlı bir fark görünmemektedir. “Yazılı ödev yaptım” sorusuna devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksek puan veren vakıf üniversite öğrencilerinin, bu noktada “dilekçe yazdım” sorusuna daha düşük vermesi, dilekçe hazırlamanın vakıf üniversitelerinde de yer alamadığını gösterir.

Fakülte İmkanları

Hukuk fakültesi öğrencilerine, eğitim gördükleri fakültenin imkanlarını ne kadar yeterli gördükleri sorulmuştur. Fakültenin imkanları temel bileşenler, destekleyici bileşenler, öğrenci sosyalleşmesi ve mesleğe hazırlık başlıkları şeklinde dört boyuta sahiptir. Toplam 11 ifadeye verilen cevapların Cronbach alfa değeri 0,792 olup ifadeler güçlü bir iç tutarlılığa sahiptir.

Tablo 1. Öğrencilerin Fakülte İmkanlarına Dair Kanaatleri

		Yetersiz	Kararsızım	Yeterli
Temel Bileşenler	Derslik kapasitesi	%19	%14	%67
	Akademik kadro	%16	%2	%64
	Kütüphane kaynakları ve hizmetleri	%24	%14	%61
Destekleyici Bileşenler	Erasmus anlaşmaları	%49	%37	%14
	Hukuk dışında dersler	%53	%26	%22
	Farazi duruşma çalışmaları	%64	%23	%13
Öğrenci Sosyalleşmesi	Öğrenci kulüpleri ve faaliyetleri	%37	%29	%34
	Hukukçularla buluşturma	%41	%24	%35
Mesleğe Hazırlık	Mezun takip ağı ve etkileşimi	%61	%32	%7
	Kariyer planlama	%58	%27	%15
	Staj için oryantasyon	%71	%25	%5

Not: "Öğrenci olduğunuz hukuk fakültesi aşağıdaki konularda sizce ne kadar yeterli?" sorusuna verilen cevaplar arasında "çok yeterli" ve "yeterli" cevapları birleştirilerek "yeterli"; "hiç yeterli değil" ve "yetersiz" cevapları birleştirilerek "yetersiz" oranları sunulmuştur.

Temel bileşenler olarak akademik kadro, derslik kapasitesi ve kütüphane imkanlarının büyük oranda yeterli görüldüğü açıktır. Hukuk fakültelerinin en güçlü yanı bu bileşenlerdir. Bu bileşenler %60'ın üstünde yeterli görülmemekte olup diğer üç bileşen boyutunun yeterli görünme oranlarıyla arasında ciddi bir makas vardır. Temel bileşenlere yeterli diyenlerin oranı devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinde neredeyse hiç fark etmemektedir.

Ancak destekleyici bileşenler olarak Erasmus anlaşmaları, hukuk dışında dersler ve farazi duruşma çalışmaları söz konusu olduğunda yetersiz diyenlerin oranı baskın biçimde yüksektir. Önceki bölümde görüldüğü üzere, farazi duruşma imkanı hukuk öğrencilerinin çok zayıf bulduğu bir fırsattır. Hukuk fakültelerinde hukuk dışında dersler de çok minimal ölçüde yer alabilmektedir. Destekleyici değişkenlerde devlet ve vakıf üniversitesi farkları bir miktar gözlemlenmektedir: Erasmus ve hukuk dışında dersler noktasında vakıf üniversitelerinin yeterli görülme durumu daha yüksektir.

Tablo 2. Üniversite Türüne Göre Fakülte İmkanlarını Yeterli Bulan Öğrencilerin Oranı

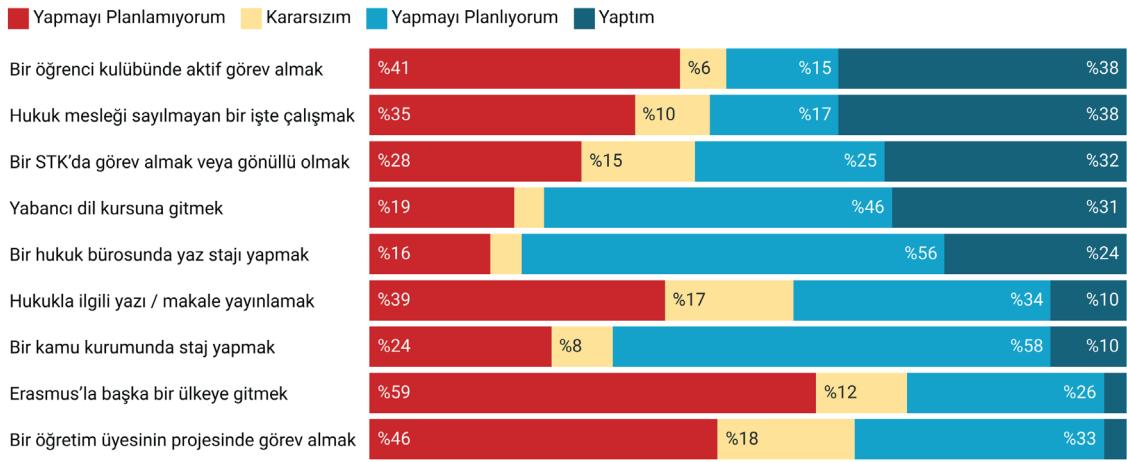
		Devlet	Vakıf
Temel Bileşenler	Derslik kapasitesi	%67	%66
	Akademik kadro	%64	%64
	Kütüphane kaynakları ve hizmetleri	%59	%71
Destekleyici Bileşenler	Erasmus anlaşmaları	%11	%27
	Hukuk dışında dersler	%20	%34
	Farazi duruşma çalışmaları	%14	%11
Öğrenci Sosyalleşmesi	Öğrenci kulüpleri ve faaliyetleri	%33	%38
	Hukukçularla buluşturma	%34	%39
Mesleğe Hazırlık	Mezun takip ağı ve etkileşimi	%4	%20
	Kariyer planlama	%15	%14
	Staj için oryantasyon	%4	%5

Hukuk fakültelerinin, doğrudan hukuk eğitimiyle ilgili olmasa da öğrencilerin kolektif öğrenme ve üretme becerilerini geliştireceği öğrenci kulüpleri ve aktif hukukçularla buluşma imkanlarının, daha dengeli bir puanı vardır. Bu iki unsura yeterli ve yetersiz diyenlerin oranı birbirine yakındır. Gerçekten de öğrenci kulüplerinde öğrencilerin aktif şekilde faaliyet yürüttüğü fakülteler olduğu bilinmektedir. Avukat olsun hakim veya savcı olsun meslekten hukukçularla buluşma fırsatlarının da öğrencilerin hem hukukun pratik tarafına dair farkındalık kazanması hem de kariyerlerini şekillendirmesi noktasında katkısı büyük olduğu söylenmelidir. Öğrenci sosyalleşmesi bakımından devlet ve vakıf üniversitelerinin yeterlilik puanları birbirine hayli yakındır.

Ancak mesleğe hazırlık bileşeninde yer alan mezun takip ağı, kariyer planlama ve staj için oryantasyon boyutlarının baskın biçimde yetersiz görülmesi dikkat çekicidir. Hukuk öğrencilerinin mezuniyetten sonra hangi mesleğe yönelecekleri, nerede staj yapacakları, stajdan ne alıp ne verecekleri, mezunlardan hem iş bulma hem de deneyim paylaşımı anlamında nasıl istifade edebilecekleri fakültenin kurumsal işleyişi içinde cevaplanan sorular değildir. Bu da öğrencilerin bir yandan kendi sosyal sermayelerini devreye sokmasına, bir yandan da deneye yanıla ilerlemeye mecbur kalmasına yol açmaktadır. Vakıf üniversitelerinin mezun takip ağı ve etkileşiminde, daha yüksek oranda yeterli görüldüğü de belirtilmelidir.

Ders Dışı Faaliyetler

Hukuk eğitimi gibi esasen son derece sosyal bir meslek hayatına hazırlayan eğitimin ders ve müfredattan ibaret geçmesi düşünülemez. Bu anlamda hukuk öğrencilerine ders ve müfredat dışında hukukla ilgili veya dolaylı ilgili dokuz farklı faaliyeti yapıp yapmadıkları veya yapma planları sorulmuştur. Alınan cevaplar, hukuk öğrencilerinin, fakültenin ders ve sınav odaklı yapısının boşlukta bıraktığı işgücü piyasasına avantajlı girmeye yönelik hazırlanma sürecini pragmatik şekilde geçirdiğini gösterir.

Grafik 18. Öğrencilerin Ders Dışı Faaliyetlere Katılımı

Not: "Mezun olana kadar aşağıdakilerden hangilerini yapmayı planlıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

Bu anlamda öğrenciyken bir hukuk bürosunda kısa süreliğine yaz stajı yapma sıklığı son dönemde yükselmiştir. Hukuk öğrencileri, mezuniyetten sonra kendilerini bekleyen işgücü piyasasına daha hazırlıklı girmek ve avukatlığın fakültede olmayan pratik taraflarını bizzat tecrübe etmek adına, her ne kadar düşük nitelikli işler üstlenseler de staj yapmaya yönelmektedir. Ankete katılan öğrencilerin %24'ü halihazırda yaz stajı yapmış olup %56'sı da yapmayı planladığını ifade etmiştir. Benzer bir durum kamu kurumlarında staj için de geçerlidir. Kamu kurumlarında staj imkanı daha seyrek bulunduğu için halihazırda yapan oranı %10 olsa da yapmayı planlayan oranı %58'dir.

Mesleğe avantajlı girmek için yapılan faaliyetlerden biri şüphesiz yabancı dil öğrenmektir. Hukuk öğrencileri, iyi İngilizce eğitimi veren az sayıda Anadolu lisesi veya özel lise mezunu değilse çoğunlukla yabancı dil bilgisi yüksek olmayan bir öğrenci grubunu ifade eder. Diğer yandan, bilhassa avukatlık piyasasında İngilizce bilmek son on yılda yükselen bir sermayedir. Öğrencilerin %31'i yabancı dil kursuna gittiğini; %46'sı da gitmeyi planladığını ifade etmiştir. Yabancı dil bilmek, avukatlık yapmayacak olsa dahi bir hukuk mezunu için Türkiye'de rekabetçi bir ya-

pıya evrilen özel sektörde hukuk diplomasının sağlayacağı avantajları artıran bir nitelik olarak görünmektedir.

Önemli bir husus da öğrencilerin hukuk mesleği sayılmayan işlerde çalışmasıdır. Öğrencilerin %38'i böyle bir çalışma tecrübesi olduğunu ifade etmiştir. Bu elbette geçim temini ve maddi ihtiyaç kaynaklı olabilir ancak bununla birlikte, çalışma hayatını tecrübe etmek, farklı sektör ve şirketler görmek, bir işi erken öğrenmek gibi motivasyonları da içerir. Bazı durumlarda çalışma mecburiyeti öğrencilerin akademik performansını olumsuz yönde etkileyebilirken bazı durumlarda da mezuniyet sonrası hayata görece daha tecrübeli girme avantajı anlamına gelebilir.

Hukuk öğrencilerinin ders dışı faaliyetlerinde dikkati çeken iki unsur öğrenci kulüplerinde ve sivil toplum kuruluşlarında görev almaktır. Esasen kolektif çalışma ve sosyal ilişkiler içeren bu iki faaliyet, hukuk öğrencilerinin gelecekte bir hukuk mesleğini icra ederken başvuracağı birçok yatkınlık ve kapasitesini geliştirmesi beklenen faaliyetlerdir. Bu itibarla, öğrencilerin sırasıyla %38 ve %32 oranında bu faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmesi olumludur. Diğer yandan öğrenci kulüplerinde bulunmayı planlanmadığını ifade eden %41 oranında öğrenci olması da dikkat çekicidir. Öğrenci kulüpleri bu anlamda öğrencileri yapanlar ve yapmayı planlamayanlar şeklinde her biri %40 civarında olan iki büyük gruba ayırmaktadır.

Erasmus programıyla başka bir ülkeye bir veya iki dönem gitmek, bazen turistik tarafı baskın olsa da farklı bir üniversite sistemi, eğitim perspektifi, farklı akademisyenler ve akademik kültür görmek açısından olumlu bir faaliyet olarak değerlendirilebilir. Ancak hukuk öğrencilerinin sadece %3'ü bu tecrübeye sahip görünmektedir. Dahası %59'u Erasmus'la başka bir ülkeye gitmeyi planlamadığını ifade etmiştir. Bu oranlarda elbette son dönemde alım gücünün düşmesi ve TL'nin döviz karşısında güç kaybetmesi etkili olmuştur. Ancak bununla birlikte hukuk fakültelerinin Erasmus anlaşmalarının ne kadar zengin ve yapıcı olduğu da tartışmalıdır. Nitekim hukuk gibi ulusal boyut baskın bir disiplinde bir veya iki dönem başka bir ülkede dersler almak dezavantajlar getirebilir: Yurtdışında alınan dersler, geri döndüğünde öğrencinin kendi fakültesinde saydırılamayacağı dersler olduğu takdirde öğrencilik süresi uzayacaktır. Bu da çözüm bekleyen bir mesele olarak öğrencilerin yurtdışı tecrübesinin önünde durmaktadır.

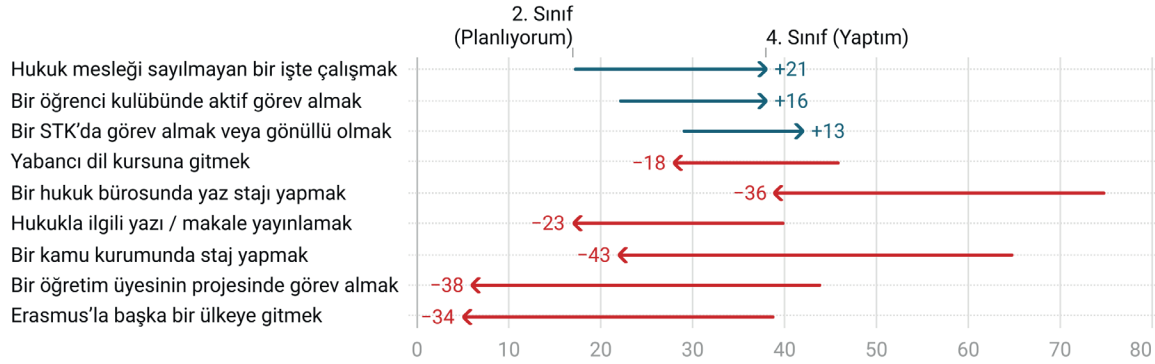
Yine olumsuz bir gösterge olarak bir öğretim üyesinin projesinde görev aldığını ifade eden öğrenci oranı %3 görünmektedir. Ayrıca bunu yapmayı planlamadığını ifade eden öğrenci oranı da %46 ile hayli yüksektir. Hukuk fakültesinde ders-sınav odaklı eğitimin, bu anlamda kolektif üretime ve usta-çırak aktarımına yer bırakmadığı söylenebilir. Hocalarla öğrencilerin dünyaları arasında bu anlamda birlikte yapma yoluyla bir köprü kurulamamış görünmektedir. Hukukla ilgili yazı yazmak noktasında, %10 gibi ufak bir farkla, yapan öğrenci oranı daha fazla olsa da, esasen benzer bir kopukluk söz konusudur. Hukuk öğrencilerinin ister akademik ister başka bir formatta olsun hukukla ilgili yazılı üretme yatkınlıklarının daha fazla gelişmesi gerekir.

Tablo 3. Sınıfa Göre Ders Dışı Faaliyetlerde Bulunan Öğrencilerin Oranı

Yaptım Diyenler		2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
1	Bir hukuk bürosunda yaz stajı yapmak	%10	%26	%39
2	Erasmus'la başka bir ülkeye gitmek	%2	%1	%5
3	Bir öğretim üyesinin projesinde görev almak	%2	%2	%6
4	Hukukla ilgili yazı / makale yayınlamak	%5	%10	%17
5	Bir öğrenci kulübünde aktif görev almak	%43	%34	%38
6	Bir STK'da görev almak veya gönüllü olmak	%27	%31	%42
7	Bir kamu kurumunda staj yapmak	%1	%10	%22
8	Yabancı dil kursuna gitmek	%29	%35	%28
9	Hukuk mesleği sayılmayan bir işte çalışmak	%39	%37	%38

Not: Her faaliyette "Yaptım" diyen öğrencilerin oranı sunulmuştur.

■ Azalmış ■ Artmış

Grafik 19. Ders Dışı Faaliyetlerin Planlanma ve Gerçekleşme Farkı

Not: 2. Sınıfta "Yapmayı planlıyorum" diyen öğrenci oranıyla 4. Sınıfta "Yaptım" diyen oranı arasındaki farklar sunulmuştur. Örneğin 2. sınıfta "bir kamu kurumunda staj yapmayı" planlayan oranı %65 iken 4. sınıfta yaptım diyen oranı %22'dir ve aradaki fark grafikte -43% şeklinde gösterilmiştir.

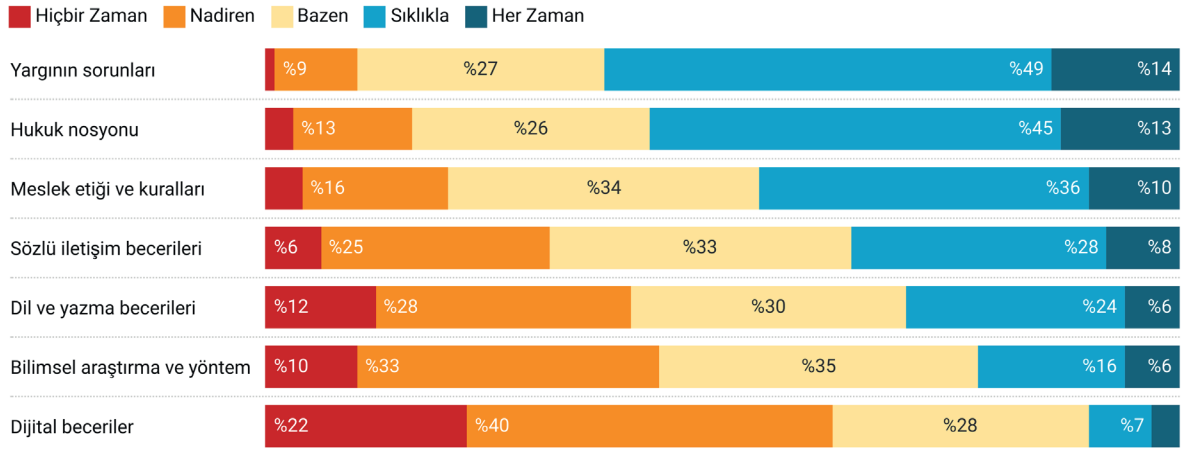
Öğrencilerin ders dışı faaliyetleri sınıflarına göre değerlendirildiğinde ilginç sonuçlar çıkar. Bir hukuk bürosunda yaz stajı yaptım diyenlerin oranı 2. sınıflarda %10, 3. sınıflarda %26 ve son sınıflarda %39'dur. Bu da, 2. sınıftan itibaren geçen iki yaz boyunca öğrencilerin artan oranda bu yola başvurduğunu gösterir. Benzer şekilde, bir kamu kurumunda staj yapma oranları da sınıf ilerledikçe artar ve son sınıflarda %22'yi bulur. Öğrenciler arasında sınıf geçtikçe artış kaydeden diğer iki durum da hukukla ilgili yazı yayınlamak ve STK'larda görev almaktır. Hukukla ilgili yazmak için müktesebatin genişlemesi bunda etkili olabilir. STK'lar noktasında ise zaten 2. sınıfta dahi %27 gibi görece iyi bir oranda olan öğrencilerin, giderek sosyal ağlarının genişlemesi ve ilgi alanlarının derinleşmesi söz konusudur.

Olumsuz bir gösterge olarak Erasmus'la başka bir ülkeye giden oranı, sınıf ilerledikçe öğrenciler arasında neredeyse hiç artmaz. Bir öğretim üyesinin projesinde görev almak da son derece düşük kalır. 2. sınıf öğrenciler arasında bu son iki faaliyeti yapmayı planlayanlar sırasıyla %39 ve %44 oranındayken, 4. sınıf öğrencileri arasında yaptım diyenlerin oranı %5 ve %6 oranında kalmıştır. Bir diğer ifadeyle bu iki husus da öğrencilerin heves ve iştiyakı, fakültenin imkan ve kapasitesi tarafından karşılanmamıştır. Benzer şekilde, hukukla ilgili yazı yayınlamak isteyen 2. sınıf öğrencisi oranı %40 iken son sınıfta yapmış olanların oranı %17'dir. Bu da öğrencilerin yazma motivasyon, fırsat ve becerilerinin aradan geçen senelerde yeterince gelişmediği yönünde yorumlanabilir.

Öğrenci kulüplerine katılmış ve hukukla ilgili olmayan bir işte çalışmış olanların oranı, sınıflar arasında görece dengeli bir dağılım arz eder. 2. sınıf öğrencileri arasında bu iki faaliyette bulunmayı planlayanların oranı sırasıyla %22 ve %17 iken, son sınıf öğrencileri arasında yaptım diyenlerin oranı ikisinde de %38'dir. Bir diğer ifadeyle hukuk öğrencileri planladıklarından daha yüksek oranda kulüplere ve çalışma hayatına dahil olmaktadır.

Hukuk Nosyonu

Araştırmada hukuk öğrencilerinden, hukuk eğitiminin en temel kazanımı olarak kabul edilen “hukuk nosyonu” ifadesinden ne anladıklarını iki kelimeyle ifade etmeleri istenmiştir. Hukuk nosyonu kavramının, tıpkı tıp eğitimi ve mesleğinde “klinik his” için söylendiği gibi, hukukun felsefesiyle pratiğini birlikte üretebilme ve uygulayabilme hünerine işaret ettiğini söylenebilir. Nitekim öğrencilere akademisyenlerin daha çok neleri vurguladığı sorulunca, “hukuk nosyonu” ikinci sırada çıkmıştır.

Grafik 20. Akademisyenlerin En Çok Vurguladıkları Unsurlar

Not: “Hocalarınız en çok neyi vurguluyor?” sorusunun cevapları sunulmuştur.

Hukuk nosyonunun, yargının sorunlarından sonra en çok vurgulanan unsur olmasının yanı sıra üçüncü sırada yer alan meslek etiği ve kurallarını da içerdiği düşünülebilir. Bununla birlikte, sırasıyla sözlü, yazılı, bilimsel ve dijital becerilerin daha düşük oranda vurgulanması dikkat çekicidir. Bir diğer ifadeyle, hukuk eğitiminde öğrenciler nezdinde en çok vurgulanan unsurlar somut beceriler değil, becerilerin kaynağı olarak addedilen soyut unsurlar olarak değerler, normlar ve bakış anlamında nosyondur. Tam bu noktada hukuk nosyonunun öğrenciler tarafından nasıl tarif edildiği önem kazanır.

Tablo 4. Hukuk Nosyonu Denince Öğrencilerin En Çok Başvurdukları İlk 20 Kelime

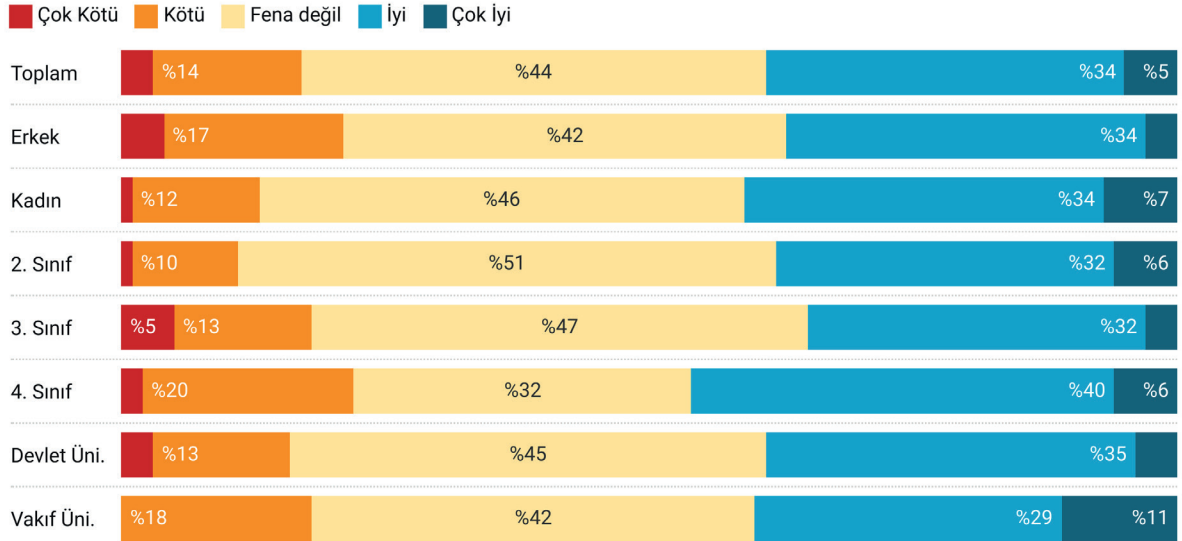
Kelime	Frekans
Adalet	118
Hukuki Bakış	29
Düşünce	28
İlkeler	21
Sistemik Düşünce	19
Bilgi	17
Etik	17
Muhakeme	17
Yorum	15
Hak	14
Sistem	14
Usul	13
Dil	12
Disiplin	12
Hakkaniyet	12
Hukukçu Kimliği	12
Evrensellik	11
Hukuk	11
Mevzuat	11
Doktrin	9

Hukuk nosyonunu karşılamak için öğrencilerin toplamda 148 farklı kelime kullanması bir yanı sıra nosyon kavramının zengin ve çeşitli bir anlam dünyası olduğuna işaret eder. 147 cevabın 71 tanesi birer kere geçmiştir. Örnek olarak: statü, şüphe, eleştiri, terazi, yaratıcılık, kanun önünde eşitlik, hürriyet, Hz. Ömer, esneklik, ciddiyet, anlayış gibi. Diğer yandan, hem ilk 20 kelimedede hem de cevapların genelinde soyut zihinsel özelliklerin hukukçu tarafından içselleştirilmesine yönelik bir örüntü vardır. Düşünce, sistemik düşünce, muhakeme, yorum, dil, disiplin, hakkaniyet gibi. Bu özelliklerin bir kısmı değerlere bir kısmı da zihinsel özelliklere işaret eder. Hak kavramı ve ondan türeyen kavramlarla birlikte çoğunlukla soyutluk ifade eden kelimeler ilk 20 kelime arasındadır. Mevzuat ve doktrin, ilk 20'ye son sıralardan girmiştir.

Denilebilir ki fakültede en çok vurgulanan unsurlar arasında olan hukuk nosyonu, öğrenciler nezdinde, benimsenmesi gereken bir cevher, teknik ve operasyonel becerileri anlamlı kılacak özsel bir bakış veya hüner olarak görülür. Bu bakımdan hukuk fakültesinde elde edilmesi gereken en değerli kazanım olarak hukuk nosyonu, fakülte tedrisatının teknik ve kitabi tarafını içererek aşan başta adalet olmak üzere değer ve ilkelerin içselleştirilmesini ifade eder.

Fakülteden Memnuniyet

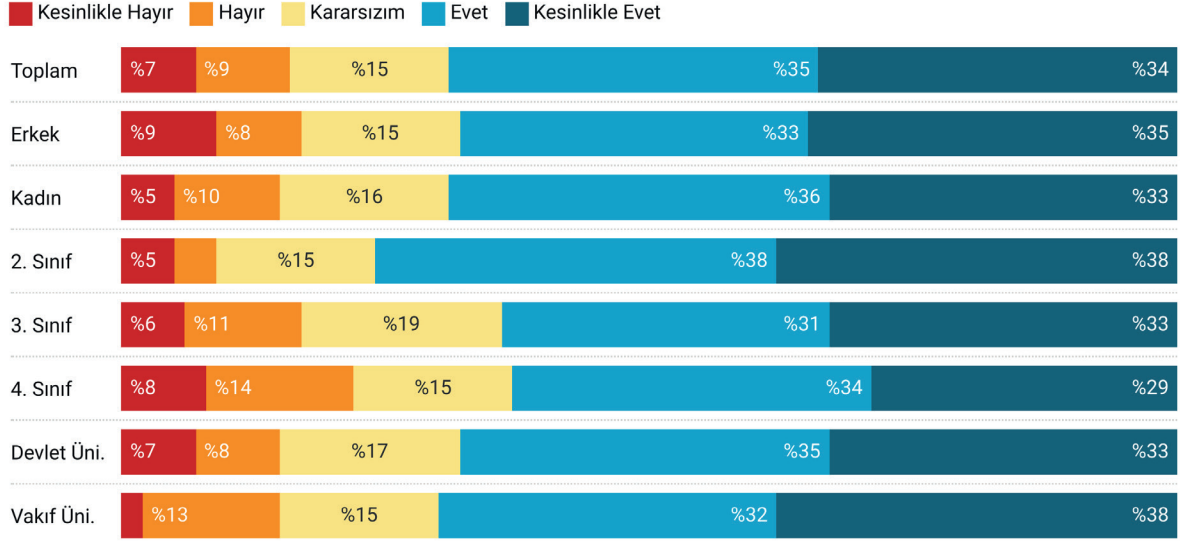
Hukuk öğrencilerine eğitim deneyimlerini nasıl değerlendirdikleri, hukuk okumayı ve aynı fakültede okumayı tekrar tercih etme eğilimleri sorulmuştur. Öğrencilerin %34'ü fakültede eğitim deneyimlerini iyi, %5'i çok iyi olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte en büyük oran "fena değil" seçeneğini işaretleyen %45'lik gruptur. Bu anlamda hukuk fakültesi deneyiminin öğrenciler nezdinde kötü olmadığı, ancak yeterince olumlu görülmediği de açıktır. Erkek öğrenciler "çok kötü" ve "kötü" seçeneklerini kadın öğrencilere göre ufak da olsa daha yüksek oranda işaretlemiş görünmektedir. Üniversite türüne göre anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmemiştir.

Grafik 22. Hukuk Eğitimi Deneyimine Dair Kanaatler

Not: "Hukuk fakültesinde eğitim deneyiminizi başından bugüne nasıl tanımlarsınız?" sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

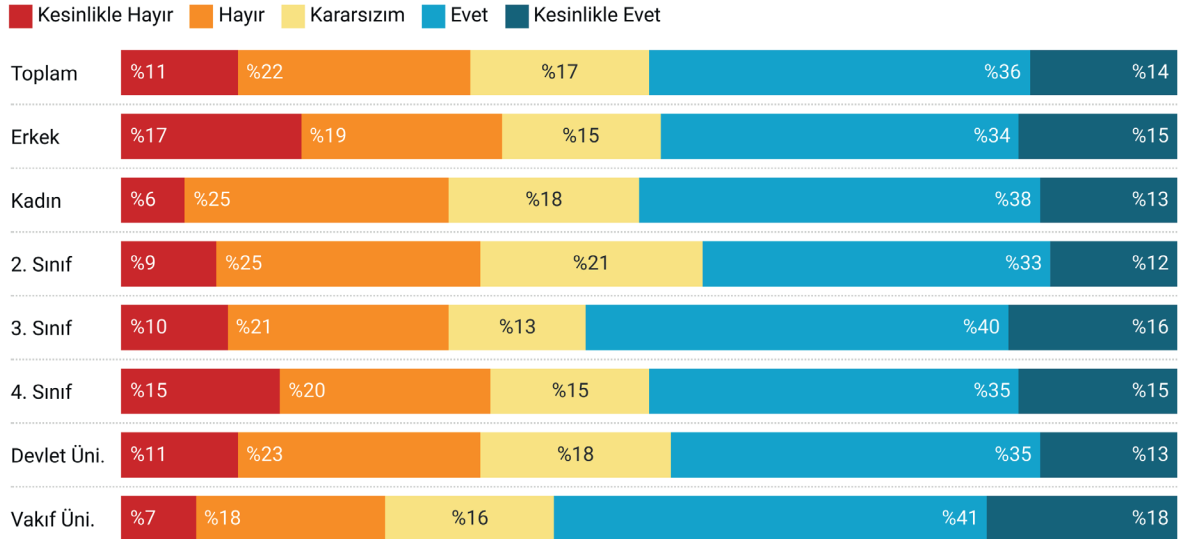
Hukuk fakültesinde eğitim deneyimini değerlendirme biçimi esasen sınıfa göre farklılık arz eder. "Fena değil" seçeneğini işaretleyen öğrenci oranı, sınıf ilerledikçe düşmektedir. Bu da sınıf ilerledikçe fakülte deneyimini daha net şekilde değerlendirdiklerini ortaya koyar. Nitekim 4. sınıf öğrencileri arasında "iyi" ve "çok iyi" diyenlerin toplamda oranı %46 olup önceki sınıflara göre daha yüksektir. Yine 4. sınıf öğrencileri arasında "çok kötü" ve "kötü" diyenlerin toplamda oranı da %22 olup önceki iki sınıfa göre yüksektir. Demektir ki hukuk öğrencileri son sınıfa geldiklerinde fakülte deneyimlerine dair hem olumlu hem olumsuz anlamda daha net kanaatlere sahip olmaktadır.

Grafik 23. Hukuk Okumanın Tercih Edilirliği

Not: “Tekrar fırsatınız olsa hukuk okumayı tercih eder miydiniz?” sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

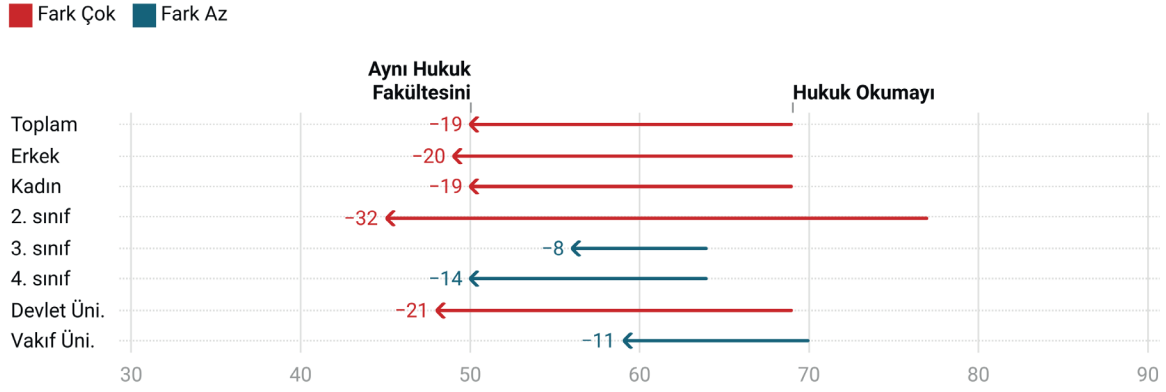
Öğrencilere tekrar fırsat olsa hukuk okumayı tercih edip etmeyecekleri sorulduğunda, “evet” ve “kesinlikle evet” cevaplarının oranının toplamda %69 gibi yüksek bir seviyede olduğu görülmüştür. Açıkça ki hukuk okumaktan yana öğrencileri memnundur. Bu oran cinsiyet ve üniversite türü farklarına göre çok küçük ölçekte değişmektedir. Ancak sınıf farkları söz konusu olduğunda, 2. sınıfların %76 gibi çok daha yüksek bir oranda olumlu cevap verdiği görülür. Hukuk okumanın kazanımları sınıflar arasında ortak bir kanaat olarak içselleştirilmiş görünmekle birlikte, 2. sınıflar arasında henüz mezuniyet sonrasında dair hazırlık yapma gereğiyle gelen kaygılar bu memnuniyete gölge etmemiştir.

Grafik 24. Aynı Fakültede Hukuk Okumanın Tercih Edilirliği

Not: “Tekrar fırsatınız olsa aynı fakültede hukuk okumayı tercih eder miydiniz?” sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

Dikkat çekici bir bulgu ise, aynı hukuk fakültesinde okumayı tercih edip etmeme sorusunda açığa çıkar. Tekrar hukuk okumayı tercih etme noktasında %69 gibi bir oran varken, mevcut hukuk fakültesinde okumayı tercih edeceğini belirten öğrenci oranı %50'ye düşmektedir (“evet” ve “kesinlikle evet” diyenlerin toplamı). Bu fark, hukuk okumanın genel kazanımları ve muhtemel getirileri noktasında bir ittifak olmasına rağmen, öğrencilerin kendi fakültelerine daha eleştirel yaklaştıklarını gösterir.

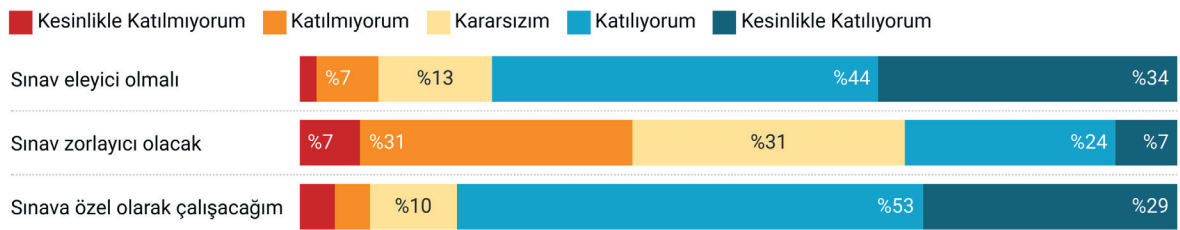
Grafik 25. Hukuk Okumakla Aynı Fakültede Okumak Arasında Tercih Edilirlik Farkları

Not: Hukuk okumaya “evet” ve “kesinlikle evet” denme oranıyla, aynı fakültede okumaya “evet” ve “kesinlikle evet” denme oranı arasındaki farklar sunulmuştur.

Tekrar aynı hukuk fakültesini tercih etmeyeceğini belirten (“kesinlikle hayır” ve “hayır” diyenler) erkek öğrencilerin oranı %36 iken kadın öğrenci oranı %31’dir. Erkeklerin fakülte deneyimlerini kötü olarak görme oranlarının da yüksek olduğu hatırlanırsa cinsiyet farkının nasıl bir etken olduğu ayrıca incelenmelidir. Üniversite türüne göre de bu soruda ilginç bir fark görünmektedir: Devlet üniversitesi öğrencileri arasında aynı hukuk fakültesini tercih edeceğini söyleyenlerin oranları daha düşük, vakıf üniversitesi öğrencileri arasında ise tercih etmeyeceğini söyleyenlerin oranı daha düşüktür. Bir diğer ifadeyle vakıf üniversitesi öğrencilerinin eğitim gördükleri hukuk fakültesinden memnuniyeti daha yüksektir.

Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı

Araştırmada hukuk öğrencilerine, 29 Eylül 2024 tarihinde ilk defa yapılacak olan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ile ilgili kanaatleri sorulmuştur. Sınav ilk defa uygulanacağı için hem son sınıf öğrencilerinin hem de genel olarak hukuk öğrencilerinin sınava dair beklenti ve yaklaşımlarını ölçmek amaçlanmıştır.

Grafik 26. Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavına Dair Kanaatler

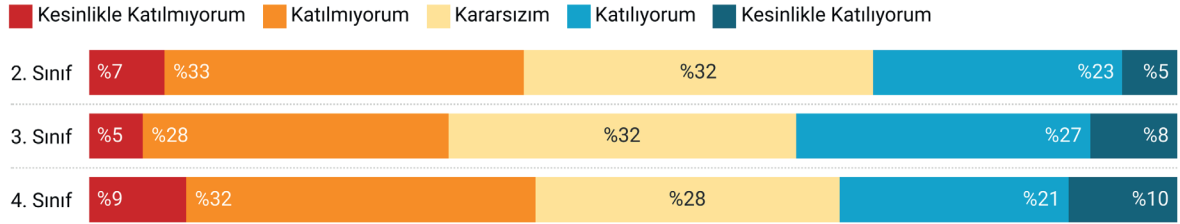
Hukuk öğrencilerine öncelikle “sınav eleyici olmalı” ifadesine ne kadar katıldıkları sorulmuştur. Sınavın getirilme amacı, sayısı artan hukuk mezunlarının hukuk mesleklerine girişinde niteliği ölçmek olduğu için öğrencilerin bu amacı ne kadar paylaştıkları önemlidir. Nitekim öğrencilerin %44’ü bu ifadeye katıldığını, %34’ü kesinlikle katıldığını ifade etmiştir. Toplamda %78’i sınavın eleyici olması gerektiği düşüncesindedir.

Ancak diğer yandan, “sınav zorlayıcı olacak” ifadesine katılanların oranı düşüktür. “Katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” diyenlerin toplamda payı %31’dir. Zorlayıcı olmayacağını düşünenlerin oranı ise %38’dir. Elbette sınav henüz yapılmadığı için %30 oranında da kararsız olduğunu ifade eden öğrenci vardır. Sınavın zorlayıcı olup olmayacağını kendi müktesebatı ve yeterliliğini düşünerek cevaplayan öğrenciler olsa da ilk ifadeyle birlikte düşünüldüğünde bu oranlar manidardır. Hukuk öğrencileri arasında sınavın eleyici olması gerektiği ortak bir kanaat olsa da sınavın yeterince zorlayıcı olmayacağı; bir anlamda amacına ulaşmayacağı noktasında da güçlü bir eğilim mevcuttur.

Diğer yandan, sınava özel olarak çalışacağını ifade eden öğrenci oranı %81’dir. Bu da öğrencilerin sınavda kendi performanslarını göstermeye ve yetkinliklerini ispat etmeye önem verdiklerini gösterir. Sınav her ne kadar 100 üzerinden 70 ve üstü notu alanların hukuk mesleklerine girebileceğini tayin ederse de ne kadar yüksek puan alınır ise iş başvurularında puanın o kadar işe yarayabileceği kanaati öğrenciler arasında benimsenmiş görünmektedir. Gerçekten de hukuk fakültelerinin, mezunlarının bu sınavdan ortalama puanına göre kendi aralarında prestij ve başarı hiyerarşilerini teyit edeceği beklenebilir.

Grafik 27. Sınıfa Göre “HMGS Eleyici Olmalı” İfadesi

Grafik 28. Sınıfa Göre “HMGS Zorlayıcı Olacak” İfadesi

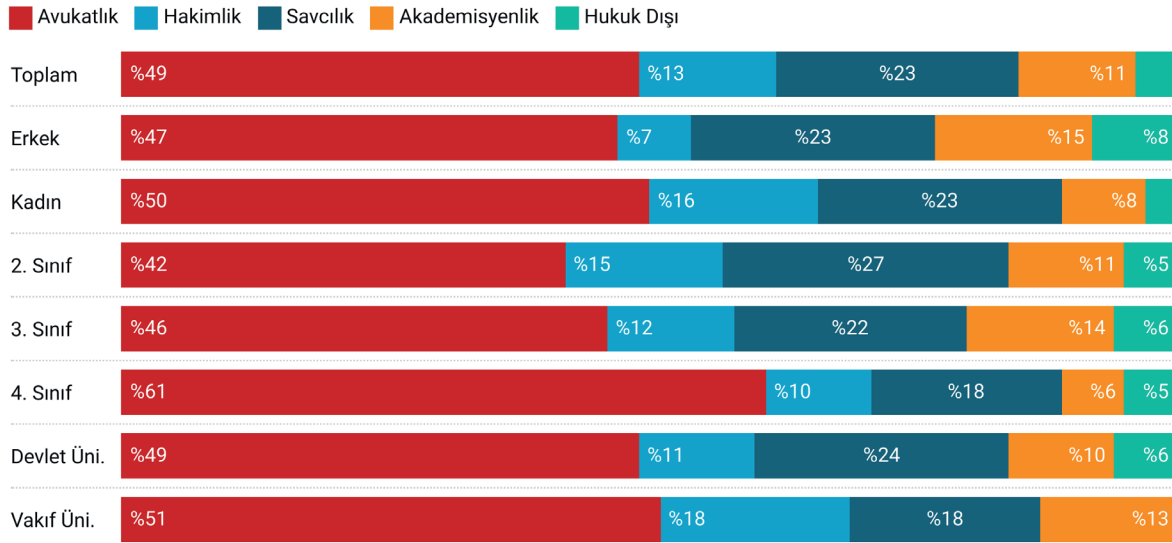
Grafik 29. Sınıfa Göre “HMGS’ye Özel Olarak Çalışacağım” İfadesi

Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı’na dair kanaatler sınıflara göre değişkenlik arz eder. 2. sınıf öğrencilerinin, sınavın eleyici olması noktasında beklentileri yüksektir. Buna karşı 4. sınıf öğrencileri ise sınavın zorlayıcı olacağı noktasında daha çok olumsuz kanaate sahiptir. 4. sınıf öğrencileri arasında “sınava özel olarak çalışacağım” ifadesine katılmama oranı en yüksektir. Sınav yönetmeliğinde konu başlıkları ve soru sayıları ifade edilmiş olsa da ilk defa uygulanacak bir sınav için ne kadar çalışmak gerektiği şu aşamada belirsiz görünmektedir.

Mezuniyet Sonrası

Araştırmada hukuk fakültesi öğrencilerine mezuniyetten sonra hangi hukuk mesleğinde ilerlemek istedikleri, ayrıca avukatlık yaptıkları takdirde mesleğe nasıl başlamayı düşündükleri sorulmuştur. Bu iki soru yoluyla öğrencilerin işgücü piyasasına dair planları ve bilhassa avukatlık mesleğinde son dönemde yaşanan tabakalaşmaya dair öngörülerini keşfedilmek istenmiştir.

Hukuk öğrencilerinin yaklaşık yarısı avukatlıkta ilerlemeyi düşünmektedir. Avukatlık gerçekten de hukuk mezunlarının çoğunun girdiği meslektir. Buna karşı %23'ü savcılık, %13'ü de hakimliği seçmiştir. Bu da toplamda %36 oranına tekabül eder. Ancak hakimlik ve savcılık mesleklerinde yeni alımların çok daha düşük seviyede gerçekleştiği bilinir. Hakimlik ve savcılık mesleklerinde ilerlemek istediğini belirten öğrencilerin önemli bir kısmının yine avukatlıktan devam edeceğini söylemek yanlış olmaz.

Grafik 30. Öğrencilerin Hedefledikleri Meslekler

Not: "Hangi hukuk mesleğinde ilerlemeyi düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

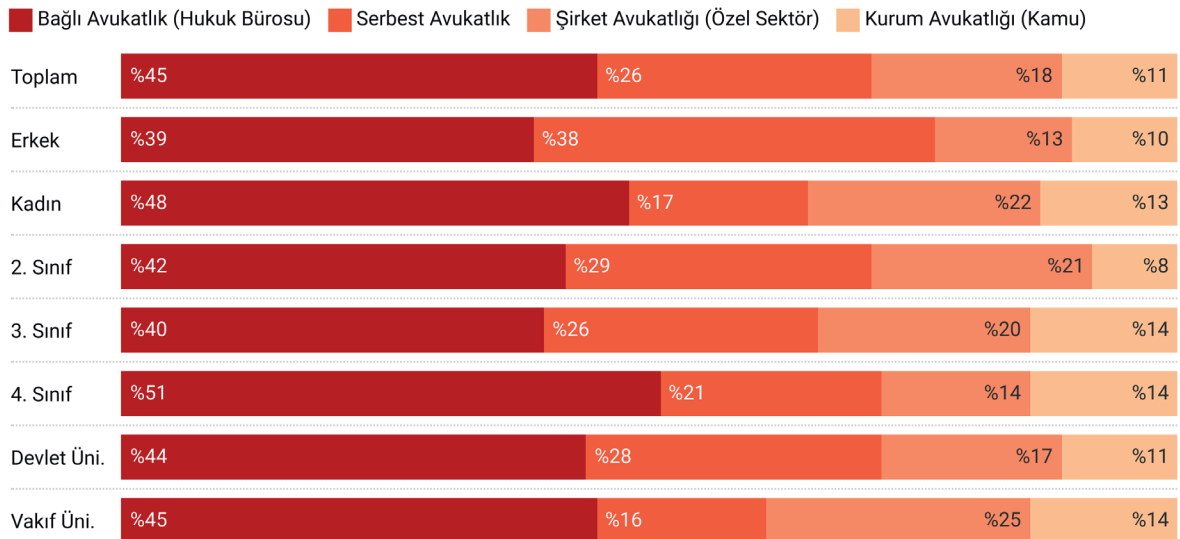
Bu noktada hakimlik ve savcılığın kamu görevi olarak özlük haklarının ve statüsünün korunaklı ve avantajlı olması önemli bir etkidir. Avukatlık mesleğinde son dönemde yaşanan tabakalaşma ve rekabetçileşme dinamikleri, mesleğe yeni girenler için ciddi dezavantajlar getirmektedir. Avukatlık bu anlamda, ailesinden ve çevresinden getirdiği ekonomik ve sosyal sermayesi düşük olanlar için tutunması ve yükselmesi zor bir meslek haline gelmektedir. Araştırmaya katılan hukuk öğrencilerinin hakimlik ve savcılığı, realiteye göre daha fazla tercih etmesi bu anlamda değerlendirilmesi gereken bir temennidir. Nitekim cevaplar arasında savcılığın hakimliğe göre daha yüksek orana sahip olması da, savcılarının statü korunaklarının daha yüksek algılanmasıyla alakalıdır.

Öğrencilerin %11'i ilerlemek istedikleri meslek olarak akademisyenliği işaretlemiştir. Ancak son dönemde yükseköğretim sisteminde büyüme yavaşlamış; özellikle az sayıda yeni hukuk fakültesi açılır olmuştur. Bu nedenle, her ne kadar yüksek lisans ve doktora noktasında kontenjanlar daralmasa da; meslek olarak hukuk akademisyenliğinin kısa vadede genişlemeyeceği söylenebilir. Nitekim ÜNİVERİ kayıtlarına göre hukuk mezunlarının akademide çalışma oranı %2,5'tur. Noterlik araştırmada sorulmasına rağmen analize dahil edilen öğrencilerin hiçbiri noterliği, yeni kadroların çok seyrek açıldığı farkındalığıyla seçmemiştir. Akademisyenliğin de daralan bir meslek olduğu gerçeği henüz toplumda yaygınlık kazanmamış olabilir.

Öğrencilerin sadece %5'inin hukukla ilgisi olmayan mesleklerde ilerlemeyi düşünmesi ilginçtir. Esasen hukuk diploması, birçok sektörde ve farklı işlerde işe yarayacak bir sermayedir. Ancak ÜNİVERİ kayıtlarına göre hukuk mezunlarının %82'si "mesleki ve bilimsel" sektörlerde çalışmaktadır. Hukuk diplomasının ve işaret ettiği beceri ve yetkinliklerin, özel sektörde farklı iş alanlarında hangi karşılıklara geldiği ileri araştırmalarla incelenmelidir.

Öğrencilerin hangi hukuk mesleğinde ilerlemek istedikleri istatistiksel analizde cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı çıkmıştır. Erkekler arasında akademisyenlik %15, kadınlar arasında %8 paya sahiptir. Tersinden, erkekler arasında hakimlik %7, kadınlar arasında %16 oranındadır. Bu oranlar, henüz büyük bir fark arz etmese de, mevcut durumda hakimler arasında erkek oranının fazla olduğunu düşündüğümüzde önemlidir.

İlginç bir bulgu şüphesiz avukatlıkta ilerlemeyi düşünenlerin, sınıf ilerledikçe artmasıdır. 2. sınıfta %42 olan bu oran, 3. sınıflar arasında %46; son sınıflar arasında ise %61 oranına yükselmektedir. Bu da esasen hakimlik ve savcılık mesleklerine yeni alımların sayıca dar olması nedeniyle avukatlığın mecburi güzergaha dönüşmesi; sınıf geçtikçe hukuk öğrencilerinin kariyer planlarının da bu güzergahta gerçekçi şekilde yoğunlaşması demektir. Nitekim hem hakimlik hem de savcılık düşünenlerin oranları, sınıf ilerledikçe düşmektedir.

Grafik 31. Öğrencilerin Avukatlıkla İlgili Eğilimleri

Not: "Avukatlık yaparsanız mesleğe nasıl başlamayı düşünürsünüz?" sorusuna verilen cevaplar sunulmuştur.

Hukuk öğrencilerine avukatlık yaptıkları takdirde nasıl başlamayı düşündükleri sorulduğunda, %45 oranında bir hukuk bürosunda ücret karşılığında çalışan bağlı avukat, %26 oranında bağımsız çalışan serbest avukat, %18 oranında ücret karşılığında özel sektörde şirket avukatı ve %11 oranında ücret karşılığında kamu kurumlarında çalışan avukat seçenekleri işaretlenmiştir.

Hemen söylemek gerekir ki öğrencilerin toplamda %71'i hangi kurumda olursa olsun ücretli avukatlık yapmayı kabul etmiş durumdadır. Avukatlığın son yirmi yılda hızla tabakalaşan ve genişleyen bir meslek olarak ücretlileşme dinamiğine sahne olması bu göstergede tezahür etmektedir. Serbest avukatlığı işaretleyen %26 oranında öğrenci olsa da bu öğrencilerin mezuniyetten sonra ne kadar kendi başlarına büro açabilecekleri şüphelidir. Serbest çalışmanın gerektirdiği ekonomik ve sosyal sermayesi zayıf çok sayıda hukuk öğrencisinin bu anlamda ücretlileşme dalgasında nasıl bir kariyer izleyebileceği hayati önemdedir.

Bağlı çalışma durumuna cinsiyet açısından bakıldığında ilginç bir karşıtlık göze çarpar. İstatistiksel analiz yapıldığında Ki-Kare testi cinsiyet farkına göre anlamlı çıkmıştır. Serbest avukatlığı tercih eden oranı erkekler arasında %38 iken kadınlar arasında %17'dir. İlaveten, kadın öğrenciler arasında bağlı avukatlık ve şirket avukatlığını tercih edenlerin oranı, erkek öğrencilere göre %9 civarında daha fazladır. Bu durum şüphesiz toplumun genelinde erkeklere yüklenen kendi işinin yöneticisi olma rolünün bir tezahürü olduğu gibi, ücretlileşmenin esasen yeni nesil kadın avukatların omuzlarında yükselen bir dalga olduğuna da işaret eder. Kadın avukatların ister hukuk bürosu ister özel sektör olsun ücretli çalışma güzergahında, erkek meslektaşlarına göre kazanç, terfi ve otorite noktasında hangi farklarla maruz kaldığı incelenmelidir.

Erkeklerle kadınlar arasındaki farklı avukatlık güzergahlarına yönelim göstergesi, devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında da görünür. Serbest avukatlığı düşünme oranı devlet üniversitesi öğrencilerinde daha yüksekken, şirket avukatlığını düşünme oranı vakıf üniversitesi öğrencilerinde daha yüksektir. Bu farkın arka planında, vakıf üniversitelerinin çeşitli özel sektör şirketleriyle kariyer günleri, staj ve tanıtım bağlamında işbirliği içinde olması; dahası sadece hukuk değil başka disiplinlerde de vakıf üniversitelerinin daha çok özel sektöre yönelik beyaz yakalı işgücü üretme durumu incelenmelidir.

Son olarak, sınıf ilerledikçe hukuk öğrencilerinin avukatlığa dair duyum ve yönelimleri de gerçekçi bir hal almaktadır. Bağlı avukatlığı düşünen oranı son sınıflar arasında, önceki iki sınıfa göre yüksek şekilde %51'dir. Serbest avukatlığı düşünen oranı da 2. sınıflarda %29, 3. sınıflarda %26 olup son sınıflar arasında %21'e düşmektedir.

Öğrencilerin Eleştirileri

Hukuk öğrencilerine anketin son sorusu olarak, “hukuk eğitimiyle ilgili görüş ve önerilerinizi paylaşır mısınız?” sorusu açık uçlu ve kelime sınırlaması olmadan yöneltilmiştir. 352 öğrencinin 168’i, bir diğer ifadeyle %47’si bu soruya cevap yazmıştır. Bu oran, hayli yüksek bir oran olup hukuk öğrencilerinin, hukuk eğitimiyle ilgili bir araştırmayı görüş ve önerilerini ifade etme fırsatı olarak gördüklerini gösterir. Daha ilginç olansa, 168 öğrenci görüşünün 160’ının açık biçimde eleştirel bir ton içermesidir. Bu eleştirel görüşler arasında birer cümlelik kısa ifadelerle birlikte üç-dört paragraf uzunluğunda metinlerin yer alması da hukuk öğrencilerinin bu görüşlerine dikkat etmeyi gerektirir.

Öğrencilerin eleştirileri nitel bir malzeme olduğu için kodlanarak analiz edilmiştir. 168 metin parçasına, uzunluğuna ve değindiği konulara göre 1 ila 4 arasında değişen sayıda kod atanmıştır. Benzer ve yakın kodlar birleştirildiğinde toplamda 62 kod oluşmuştur. Birden çok metin için atanan kodlar olduğu için bu 62 kod toplamda 288 kere atanmıştır. Daha sonra bu kodlar, sıklığına göre sıralanmış ve aşağıdaki tabloda en sık geçen 15 kod verilmiştir.

Tablo 5. Öğrenci Görüşlerinde En Sık Geçen Kodlar

Anahtar Kelime	Frekans
Uygulamalı Eğitim Eksikliği	50
Hukuk Mezunu Sayısı Fazla	18
Yenilikçi Eğitim Eksikliği	14
Mesleğe Hazırlık Zayıf	13
Ezberci Eğitim Anlayışı	12
İnteraktif Eğitim Eksikliği	12
Ders Yoğunluğu	10
Eğitim Nitelikli Değil	10
Hakkaniyet Yok	10
Toplumsal Meseleler (Olumsuz)	10
Ders İçi Gelişim Fırsatı Yok	8
Öğrenciye Yaklaşım Olumsuz	8
Akademik Kadro Yetersiz	7
Eğitim Süresi Artırılmalı	7
Teori Odaklı Eğitim (Olumsuz)	6

Tabloda dikkat çeken ilk nokta uygulamalı eğitim eksikliğinden şikayet eden görüşlerin açık ara en çok sayıda olmasıdır. Derslerde işlenen konuların doktrin ağırlıklı, mevzuat odaklı, kitabi ve soyut kalmasından genel bir şikayet söz konusudur. Öğrenciler, derslerde teorik açıdan öğrendikleri hukuki bilgilerin pratikte nasıl çalışacağını, hangi somut durumlarda nasıl kullanılması gerektiğini fakültede görme ihtiyacındadır. Bazı hukuk fakültelerinde vaka analizi veya vaka odaklı incelemeler derslerde yer alabilse de, bunun yeterli olmadığı yönünde ortak bir kanaat mevcuttur. Mesleğin pratik tarafının, fakülte sonrasında staj veya çalışma hayatına ertelenmesi öğrenciler nezdinde olumlu görünmemektedir.

İkinci sırada ise hukuk fakültesi sayısının artmasıyla hukuk mezunu sayısının da artması ve hukuk meslekleri piyasasında işgücünün kalabalıklaşması vardır. Elbette burada işaret edilen meslek avukatlıktır ve avukatlıkta bilhassa genç işgücü hızla artmaktadır. Bu durumdan bahseden görüşlerin ikinci sırada olması, hukuk öğrencilerinin mezuniyetten sonra kendilerini bekleyen çalışma hayatında rekabetten, düşük ücretlerden ve zorlu çalışma şartlarından dolayı kaygılı olduklarına işaret eder. Meselenin hukuk fakültesi sürecine bakan tarafında ise staj ve işe giriş noktasında yeterince oryantasyon ve destek alamamak; meslek hayatında avantajlı olacak hangi alanlarda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerektiğine dair rehberlik eksikliği vardır. Nitekim dördüncü sırada “mesleğe hazırlık zayıf” kodunun atandığı görüşler yer almıştır.

Öğrenci eleştirilerinin yoğunlaştığı konulardan biri şüphesiz fakültede verilen eğitimin içeriği ve biçimine dairdir. Ezberci eğitim öğrenciler tarafından sıklıkla bahsedilen bir özellik olmakla birlikte, interaktif eğitimin yokluğu da dikkat çekmektedir. Bu durum, araştırmanın ilk sorularında yer alan Bütüncül Eğitim ifadelerinde çıkan sonuçları teyit eder. Öğrencilerin görüşleri arasında, verilen eğitimin hocadan öğrenciye tek yönlü, sınavı geçme odaklı ve öğrencinin ihtiyaç duyduğu sözlü ve yazılı becerilerin gelişimine duysuz olduğu yönündeki ifadeler çoğunluktadır.

Öğrenci eleştirilerinin bir boyutu ise akademisyenlerin tutum ve yaklaşımları hakkındadır. Öğrencilerin kendilerini değerli hissettikleri, görüş ve itirazlarına önem verildiği, hakkaniyetli bir şekilde sınav performanslarının değerlendirildiği bir ortamın olmadığına yönelik eleştiriler mevcuttur. Bu durum şüphesiz her fakülte, her akademisyen veya her ders için söylenemez. Ancak akademisyenlerin kendi akademik ve sektörel kariyerlerine öğrencinin gelişiminden daha çok önem verdikleri noktasında olumsuz tecrübeler öğrenciler tarafından aktarılmıştır.

Sonuçta, öğrencilerin eleştirilerinde öne çıkan temaların ileri araştırmalarla tespit edilmesi gerektiği açıktır. Elbette ankette ilgili soruya gelen cevaplar arasında öznel ifadeler mevcuttur ancak yapılan kodlama süreci, benzer cevapların farklı üniversite ve sınıflarda öğrenciler arasında bir örüntü halinde tekrar ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Hukuk eğitimi ve diploması, öteden beri yoğun sosyal hareketlilik yaşanan Türkiye’de eğitim, itibar, kazanç ve statüye erişimin önemli bir kapısını oluşturur. Bu durum, dezavantajlı sosyal kökenlerden gelen öğrencilerin hızla arttığı son on beş yılda da bu şekilde devam etmektedir. Şu an avukatlık mesleğinde “kaybedenler”, toplumsal yapıda en alt sınıflardan hukuk eğitimine gelen ve ekonomik sermayesi zayıf olanlardır.

Dolayısıyla hukuk eğitimine ve mesleklerine giriş yollarını daraltmak esasen toplumsal yapının demokratik ve meritokratik olmaktan uzaklaşması anlamına gelecektir. Yeni gelenlere kapıyı kapatmak yerine, içeride sunulanın ve çıkışta bekleyen niteliğini yukarı çıkarmak gerekir. Hukuk eğitimi ve hukuk meslekleri piyasası bu anlamda daha adil, hakkaniyetli ve yenilikçi bir yola girmek zorundadır.

Bunun için hukuk eğitiminin öğrenciler tarafından nasıl bir süreç olarak deneyimlendiğinin bilinmesi gerekir. Fakülteler arasındaki zımni prestij hiyerarşisinde halen en tepede olan hukuk fakültesinin ve meslekler arasında halen itibarı yüksek olan hukuk mesleklerinin, kendi işleyiş, dönüşüm, ihtiyaç ve gidişatına dair doğru, kolektif ve faydalı bilgiyi ürettikleri takdirde daha adil ve hakkaniyetli bir hukuk alanının inşa edilmesinde oynayacakları rol hayati önemde olacaktır.

Bu amaca katkıda sunmak amacıyla yürüttüğümüz anket araştırmasının sonuçları Türkiye’de hukuk eğitimine dair mevcut eleştirel literatürün bazı tespitlerini ilerlettiği gibi, bazı yeni bulgular getirmiştir. Hukuk eğitiminin uygulama tarafının zayıf olduğu, meslekte ihtiyaç duyacağı somut yetkinliklerin atıl kaldığı, akademisyenlerle kitlesel ve sembolik ilişkilerin kurulduğu, soyut ilke ve değerlerle somut pratikler arasında köprülerin işlemediği bu tespitlerin birkaçıdır.

Temelde hukuk öğrencileri, eğitimden mesleğe geçiş sürecini düzenleyen güvenilir ve hakkaniyetli bir mekanizma olmadığının farkındadır. Bu farkındalık da öğrencileri, fakülteyle pragmatik bir ilişki kurmaya; mezuniyet sonrasında hazırlık yapma anlamında kendi çözümlerini üretmeye sevk etmektedir. Hukuk fakülteleri bu anlamda öğrencilerine hukuka dair zihinsel bir yetkinlik, aşinalık, terminoloji ve gerekli soyut bilgileri kazandırmakla yetinmektedir.

Elbette bu çalışmada sadece öğrencilerin görüş ve deneyimleri incelenmiştir. İleri araştırmalarla akademisyenlerin, baroların, meslek mensuplarının, yargı profesyonellerinin vs. hukuk eğitimi ile meslekleri arasındaki geçişe dair kanaat ve deneyimleri de analiz edilmelidir. Bu raporun bu anlamda daha iyi hukuk eğitimine giden yolda bir işaret fişegi olması umulur.

Öneriler

Temel İlkeler

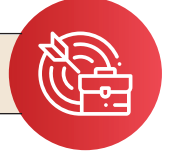

- Öncelikle hukuk eğitimi ile meslekleri arasında artık iş görmeyen köprüleri geçici çözümlerle tamir etmek yerine, yeni bir hukuk eğitimi ve meslekleri modeli kurmak amaçlanmalıdır.
- Bunun için hukukçularla birlikte sosyal bilimcilerin mevcut hukuk eğitimi ve mesleklerinde realiteyi ayrıntılı ve çok boyutlu şekilde tespit edeceği ortak araştırma projeleri ve raporlar hazırlanmalıdır.
- Hukuk diplomasının ve avukatlığın yükselen piyasa pragmatizmiyle değersizleşmesi kadar eskiden kalma meslek elitizminin nesnesi olması da önlenmelidir.
- Görece düşük sosyo-ekonomik kökenlerden hukuk fakültelerine yeni gelen kuşakların hangi üniversitede olursa olsun nitelikli bir eğitim alması ve hakkaniyetli bir meslek hayatına sahip olması sağlanmalıdır.
- Hukuk fakültelerini kapatmak, kontenjanları azaltmak veya giriş sıralamasını yukarı çekmek akla ilk gelen çözümler olmakla birlikte kolaycılıktır. Zor olan, öğrencilere sunulan hukuk eğitimi hem nicelik hem nitelik bakımından yükseltmektir. Hukuk fakültelerinin niteliğini yukarı çıkarmak için öğrenciden değil, öğretim elemanı, imkanlar, bütçe ve müfredat başlıklarından başlamak gerekir.
- Hukuk fakültelerini güçlendirmek adına; farklı fakülte mezunlarının işgücü piyasasında hangi konumlara dağıldığı, yetişmekte olan hukuk akademisyeni kuşaklarının ihtiyaçları, baroların ve meslekte aktif hukukçuların hukuk eğitimine nasıl katkı sunabilecekleri tespit edilmelidir.

- Hukuk öğrencilerinin meslek hayatında hangi becerilere ihtiyaç duyacağı ayrıntılı şekilde belirlenmelidir. Hem derslerde hem de ders dışı imkanlar yoluyla bu becerilerin gelişiminin nasıl sağlanabileceği cevaplanmalıdır.
- Hukuk fakültesinde verilen eğitim kitabı ve tek yönlü olmaktan çıkarılıp, sözlü, yazılı ve etkileşimsel becerilerin gelişimine yer açmalıdır. Bu anlamda iyi uygulama örneklerine sahip hukuk fakülteleri öne çıkarılmalıdır.
- Müzakere ve görüşme, kolektif çalışma ve işbölümü, sosyal ve psikolojik faktörlerin hukuki konulara etkisi, kamu kurumlarının işleyişi gibi temel mesleki gerçekler her hukuk mezununun en sık ihtiyaç duyacağı bilgi ve becerileri ifade eder.
- Bu becerilerin yerinde ve pratik gelişimi fakülte sürecinde başlamalıdır. Her hukuk öğrencisi dilekçe yazmış, adliyeye gitmiş, duruşmaya katılmış ve kamu kurumlarında belli iş ve işlemleri gözlemlemiş olarak; ayrıca bu uygulamalardaki performansına dair nitelikli geri bildirimler alarak mesafe kat etmiş şekilde fakülteden mezun olmalıdır.
- Avukatlık stajı, hukuk fakültelerinin son senesi olarak barolarla işbirliği içinde düzenlenmelidir. Ayrıca staj senesine gelmeden önce, hukuk fakültesinde 3. ve 4. sınıflarda meslekte aktif hukukçuların da dahil olacağı uygulamalı dersler ve atölyeler olmalıdır.
- Avukatlık stajının içeriği müstakbel avukata değerlilik hissi, üretkenlik ve yetkinleşme kazandırmalı ve bu amaca göre çıktıları ölçülmelidir. Avukatlık stajı müvekkille görüşmek gibi temel etkileşimleri pratik açıdan içermelidir.
- Hukuk fakültelerinin, belli hukuk branşlarında uzmanlaşması ve ekolleşmesi sağlanmalıdır. Her fakültenin aynı misyonu üstlenmesi beklenemez. Bilhassa lisansüstü düzeyde branş uzmanlıkları gelişmelidir.
- Hukuk fakültesi öğretim elemanlarının öğrencilerin beceri gelişimine doğrudan katkı sağlayacak şekilde araştırma, proje ve faaliyetler yürütmesi ve öğrencileri bu faaliyetlere dahil etmesi; bunun için akademik teşvik ve düzenlemelerin sağlanması yararlı olacaktır.
- Fakülteler mezunlarıyla sürekli iletişim halinde olmalıdır. Mezunlarının 5 ve 10 sene sonra meslekte nereye geldiğini takip etmelidir. Mevcut öğrencileriyle mezunlarını işbirliğine sokacak şekilde bir araya getirecek mekanizmalar kurmalıdır.
- Erkeklerin ve kadınların toplum genelinde yüklendiği rollerin hukuk fakültesi süreci ve sonrasına nasıl etki ettiği araştırılmalıdır. Erkek öğrencilerin fakülteyle kurdukları daha olumsuz ilişkinin neden ve çözümleri tespit edilmelidir.

Meslek Hayatı

- Hukuk mesleklerinde, özellikle avukatlıkta uzmanlaşma sınav, eğitim ve uygulama boyutlarıyla resmî ve meritokratik şekilde getirilmelidir.
- Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı sadece test usulü olmayıp yazılı bir bölüm de içermelidir. Bu sınav hem fakülteler arasında adil bir rekabet yaratacak hem de alınan puan meslek piyasasında hakkaniyetli bir kritere dönüşecek şekilde titizlikle kurgulanmalıdır.
- Avukatlık piyasasının son yıllarda geçirdiği sosyolojik dönüşüm, hukuk öğrencilerine tanıtılmalıdır. Ücretli avukatlığın getirdiği avantaj ve dezavantajlar; çalışma ilişkileri ve ücret yapıları; farklı kariyer güzergahları öğrenciler tarafından bilinmelidir. Ayrıca hukuk diplomasıyla yapılabilen ancak hukuk mesleği olmayan işler, temsilcileriyle birlikte öğrencilere aktarılmalıdır.

Barolar

- Barolar, belli alanlarda yetkinlik sahibi genç avukatlarla o alanlarda hukuk hizmetine ihtiyaç duyan kişi ve kurumlar arasında buluşturucu mekanizmalar geliştirmelidir. Yüksek kazançlı işlerin az sayıda büyük büro arasında, düşük kazançlı işlerin çok sayıda genç meslektaş arasında dağılmasına seyirci kalmamalıdır.
- Barolar, mensuplarının hangi çalışma şartlarında, hangi kariyer örüntülerinde, hangi içerikli işlerde bulduklarını bilimsel yöntemlerle takip ve analiz etmelidir.
- Devlet ve barolar, avukatlık piyasasında artan tabakalaşmanın getirdiği ücretlileşme, asimetrik çalışma ilişkileri, sömürü ve mobbing gibi bahislerde kapsamlı ve düzenli bir denetim mekanizması kurabilmelidir.

Diğer

- Hukuk ve toplum, hukuk ve ekonomi, hukuk ve kültür arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar hem üniversitelerde hem sivil toplumda artmalıdır.
- Bu yazıda esas konu olmadığı için değinilmese de, yargı sistemi içindeki bozukluk, atalet ve yapısal sorunların hukuk eğitime de mesleklerine de nasıl sirayet ettiği araştırılmalıdır.
- Adaletin daha erişilebilir olduğu, yargının daha etkili ve güvenilir olduğu, hukukun üstün ve kapsayıcı olduğu bir Türkiye için hukuk eğitimi ve mesleklerine bütüncül yaklaşmak gerekir. Türkiye’de son yirmi yılda her anlamda büyüyen hukuk alanı, ancak böyle bir bakışla düzenlendiğinde daha adil ve müreffeh bir toplum olmamıza katkı sunabilir.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı. (2019). *Yargı Reformu Stratejisi*. T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. <https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yrs>
- Akinci, Ş. (2001). Hukuk eğitimi üzerine düşünceler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 9-48.
- Akyol, M. (2021). Türkiye’de hukuk eğitiminin sorunları ve çağdaş gelişmeler karşısındaki durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(42), 89-120.
- Ansay, T. (1969). Hukuk eğitiminde reform. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(1), 1. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001174
- Atar, Y. (2018). Adalet Bilinci ve Hukuk Eğitimi. İçinde *Adalet Şurası* (ss. 182-189). T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Atasoy, A., Akçay, P., & Kıyak, E. (2020). Hukuk fakültelerinde öğretim sürecinin yeniden yapılandırılması ve bir ders programı önerisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 11(41), 213-242.
- Ataş, M., Dost, S., & Çelikkol, Ö. (2018). Hukuk öğretimine yönelik teorik-pratik sınıf (TEOPS) sistemi model önerisi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 5(1), 35-52.
- Başözen, A., & İyiler, M. (2010). Türk hukuk eğitiminde klinik eğitimin bir türü olarak yeni bir uygulama: “Lisans aşamasında öğrenci stajı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, 1481-1492.
- Erdem, F. H. (2021). Türkiye’de hukuk eğitimi: Çözüm arayışları, sorunlar ve öneriler. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 13(1), 302-321. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.879188>
- Gözler, K. (2008). Küreselleşme sürecinde hukuk eğitimi. *Legal Hukuk Dergisi*, 6(69), 3021-3030.
- Kılıç, M. (2013). Sayısal veriler ışığında hukuk öğretiminde nitelik sorununa dair bağlamsal analiz. *Legal Hukuk Dergisi*, 5(126), 5-20.
- Kılıç, M. (2017). Hukuki realizm perspektifinden hukuk öğretiminin sorunsallaştırılması. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 8(31), 97-112.
- Özen, M. (2018). Adalet bilinci ve hukuk eğitimi. İçinde *Adalet Şurası* (ss. 189-202). T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Uyumaz, A., & Erdoğan, K. (2015). Karşılaştırmalı hukukta ve Türk hukukunda hukuk eğitimi ve hukuk kliniği. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64(2), 459-505. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001785

Yazar Hakkında

Elyesa Koytak

1989 İstanbul. Galatasaray Lisesi ve Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu. Boğaziçi Üniversitesinde Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans tezini yazdı. Haziran 2022'de İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında "Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar" adlı doktora tezini savundu. Doktora tezi kitap olarak yayımlandı ve 2023 yılında TÜBA Bilimsel Telif Eser Ödülünü aldı. Sosyolojik çalışmalarının odağında meslekler, sosyal tabakalaşma ve hareketlilik, tıp, hukuk ve edebiyat sosyolojisi yer alıyor. Bilhassa hukuk mesleklerinin sosyolojisi alanında makaleleri bulunan Koytak, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Hukuk eğitimi son yirmi senede yeni açılan fakülteler ve yükselen kontenjanlar nedeniyle hızla genişlemiş; ayrıca her toplumsal tabakadan gelen öğrencilere açılmıştır. Bu hızlı değişim sürecinde, her sene yaklaşık 16 bin mezun veren hukuk fakülteleri ile hukuk meslekleri piyasası arasındaki eski köprülerin vadettiği hızlı, sorunsuz ve kazançlı geçiş artık yaşanmamaktadır. Genç avukatların mesleğe tutunma zorlukları, eski köprülerin artık işlevsiz olduğunun işaretidir.

Öğrenciler fakülteden ne alıyor, ne veriyorlar? Fakülte sürecinde ders içi ve ders dışı pratikleri nasıl şekilleniyor? Mesleğe ne ölçüde hazırlanıyorlar? Bu rapor, hukuk sosyolojisi alanında çalışmalar yürüten Dr. Öğr. Üyesi Elyesa Koytak'ın yürüttüğü bir anket araştırmasının temel bulgularını içeriyor. Araştırma, hukuk eğitimiyle meslek arasındaki köprülerin aşındığı güncel bağlamda, hukuk eğitiminin bizzat öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanıyor. Derse katılmadan akademisyenlerle ilişkiye, mesleğe hazırlıktan sosyalleşme örüntülerine, "hukuk nosyonu" tanımlarından Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı'na kadar öğrencilerin hayatında olan olgular bütüncül şekilde değerlendiriliyor.

Hukuk mezunlarının, hukuk diplomasının öteden beri vadettiği kazanç, itibar ve kariyer gibi toplumsal nimetlere eskisi kadar hızlı erişememesinin nedeni mezun sayısının artması mı? Yoksa yeni mezunları kapsayacak, onları nitelik ve becerilerine göre ilerletecek, yetkinleşme imkanları sunacak meritokratik mekanizmaların eğitim ve meslek piyasalarında olmaması mı? Bu soruların peşinde bu rapor, fakülteler arasındaki prestij hiyerarşisinde halen en tepede olan hukuk fakültesinin ve meslekler arasında halen itibarı yüksek olan hukuk mesleklerinin, kendi işleyiş, dönüşüm, ihtiyaçlarını doğru tanıyarak daha adil ve hakkaniyetli bir hukuk alanının inşa edilmesinde oynayacakları role katkıda sunmayı amaçlıyor.

📍 Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Türbe Kapısı Sk. No:13 Üsküdar / İst.

🌐 ilke.org.tr 📞 +90 216 532 63 70 @ bilgi@ilke.org.tr

© ilkevaki